

USMART LANDSKAB

Et fristed?

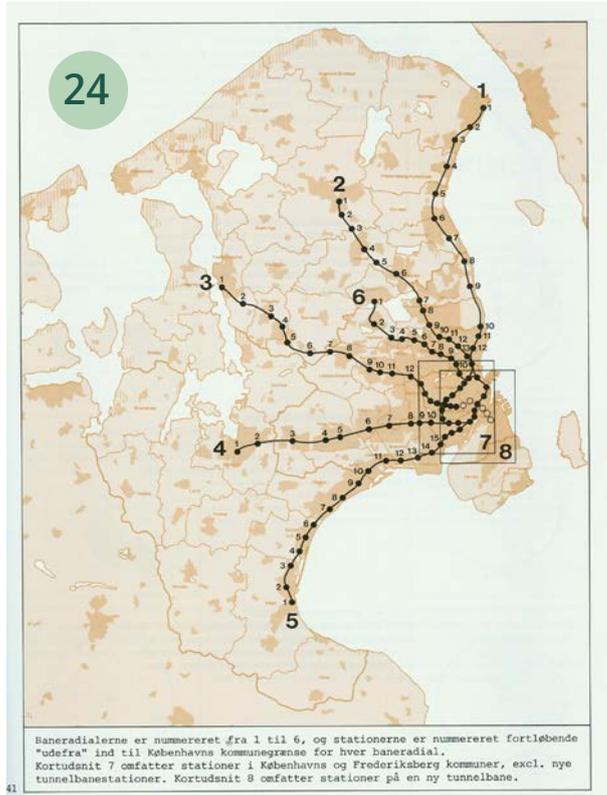
UDBYGNINGSAFTALER

Brug mulighederne

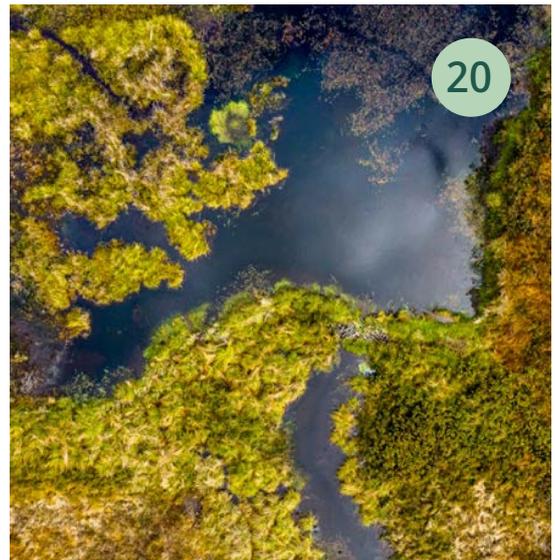
BYPLANPRISEN 2024

Frist 27. maj

Klima og kvalitet

Leder: Fokus på bredden og helheden i planlægningen	3
Dansk Byplanlaboratoriums strategi	4
Nyt fra netværket	6
Klima og kvalitet som pejlemærke i planlægningen	10
Klimaplan: Byplanlægning skaber rammerne for livskvalitet og lavere klimaaftryk	12
Klimatilpasning: Kom og hjælp os med at skabe den gode by	14
Fremtidsperspektiver på danske delebilsordninger	16
Nyt fra netværket	19
Det usmarte landskab – som et muligt fristed?	20
Hovedstadsregionen, hvor blev den af?	24
En ny måde at mindske social og fysisk segregation	26
Ny publikation: Trygge byer og boligområder	28
Udbygningsaftaler og medfinansiering: Vigtigt med bredt kendskab i organisationen	30
Byvandring til sidste års nominerede til Byplanprisen 2023	32
Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse	34
Kursuskalender	36

dansk byplan
laboratorium

Rådhusstræde 6. 1. sal,
1466 København K

Redaktion
Michael Nørgaard (ansv.)

Nyt fra Netværket og korrektur
Charlotte Odgaard
Sjælland

Kontakt
Tlf.: 33 13 72 81
Mail: mn@byplanlab.dk
www.byplanlab.dk

Annoncer
mn@byplanlab.dk
bestilles senest
15. maj 2024

Forsidefoto
Kris Madsen

Layout
Anders Tornberg,
Antistandard

Oplag: 3.350

Tryk: KLS PurePrint

ISSN 1602-9038

Ansvar
Signerede artikler står for forfatterens regning, usignede for den ansvarshavende redaktors regning.

Næste udgave
Byplan Nyt 2/2024
udkommer juni 2024

Herudover vil vi arbejde for; at styrke og udvikle det tværkommunale samarbejde, hvordan vi faciliterer og leder de processer og projekter, der udvikler byer og landskaber, og hvordan vi understøtter arternes mangfoldighed i den fysiske planlægning.

LEDER

Fokus på bredden og helheden i planlægningen

Af **Tina Saaby**,
direktør for Dansk
Byplanlaboratorium

I BYPLANLABORATORIET arbejder vi i 2024 ud fra en ny strategi, der både skal hjælpe os med at træffe målrettede beslutninger i hverdagen og have fokus på det lange perspektiv.

Vi står altid på et klimafundament. Vi har fokus på bredden, helheden og alle de facetter af planlægningen, der har betydning for menneskers livskvalitet, vores velfærd, samfund og for planetens overlevelse. Vores formål er at fremme kvaliteten i vores byer og landskaber ud fra en helhedsbetragtning.

ÅRETS BYPLANMØDE 2024 har titlen "Klima og kvalitet". Som planlæggere, rådgivere og politikere står vi over for den komplekse opgave at skulle omsætte visioner og viden til handling, kvalitet og steder, som vi drømmer om at give videre til næste generation.

Det er endnu ikke lykkedes mig at finde et smukt solcelleanlæg eller en PtX-bydel, som ikke kun handler om antal kvadratmeter og rationalitet, men som også giver noget tilbage til stedet i et oplevet perspektiv. Hvordan kan vores mange klimaindsatser løse flere dagsordener og blive til steder, vi gerne vil opholde os? Byplanmødet, som afholdes i Odense den 3.-4. oktober 2024, åbner for tilmelding den 24. maj.

Hvis du kender til et smukt solcelleanlæg, en ny bæredygtig bydel der tiltrækker mennesker, en bymidte der bevarer mere end at rive ned eller på anden måde ved, at klima og kvalitet er en grundpille i en by- eller landskabsplan, så send det til byplanprisen@byplanlab.dk

STRATEGIEN HAR FIRE PEJLEMÆRKER som betyder, at vi i vores kurser, konferencer, projekter, netværk og formidling tager stilling til hvordan, vi kan blive mere laboratorium, en stærkere fri stemme, hvordan vi kan få flere med i samtalen om byer og landskabers udvikling og at vi altid skal have et internationalt udsyn. Strategien er udviklet i et samarbejde mellem bestyrelse, sekretariat og repræsentantskab, og vi glæder os til at realisere den sammen med jer alle.

VI VIL LØBENDE UNDERSTØTTE en række tematiske dilemmaer omkring planlægning. "Demokrati og planlægning" og "Klima og kvalitet" er to temaer, som kommer til at spille en langt større rolle i vores planlægning fremover. Herudover vil vi arbejde for; at styrke og udvikle det tværkommunale samarbejde, hvordan vi faciliterer og leder de processer og projekter, der udvikler byer og landskaber, og hvordan vi understøtter arternes mangfoldighed i den fysiske planlægning.

Min erfaring er at de steder, hvor vi med klimatilpasning også har udviklet cykelstier, brede fortove, genbrugt materialer, haft mål for biodiversitet, skabt nye attraktioner, der styrker menneskelige fællesskaber og gjort det i dialog med de mennesker, der har faglige indsigter og mennesker med lokalt kendskab, der lykkedes vi både med at øge de målbare værdier og de oplevede. Lad os fortsætte med at være i det komplekse og ikke kun løse et enkelt regnestykke.

TINA SAABY

DANSK BYPLANLABORATORIUMS STRATEGI

KLIMA SOM FUNDAMENT

Den fysiske planlægning og byudvikling er afgørende for, at målene for CO₂-reduktion og klimatilpasning kan realiseres. Aktiviteter i Dansk Byplanlaboratorium står altid på et klimafundament.

Vi har fokus på bredden, helheden og alle de facetter af planlægningen, der har betydning for menneskers livskvalitet, velfærd og samfund samt for biodiversiteten og planeten. Vores formål er at fremme kvaliteten i vores byer og landskaber ud fra en helhedsbetragtning.

FIRE PEJLEMÆRKER

- Mere laboratorium
- Internationalt udsyn
- Få flere med
- En fri stemme

PEJLEMÆRKER

1 MERE LABORATORIUM

Vi styrker laboratorietanken ved at afprøve nye metoder og inddrage nye målgrupper i arbejdet med at skabe bedre betingelser for planlægningen.

Vi er et laboratorium, der stiller spørgsmål, udvikler, tester og finder nye veje for planlægning og byudvikling ud fra en betragtning om, at vi står overfor udfordringer, der ikke nødvendigvis kan løses med gamle redskaber.

2 INTERNATIONALT UDSYN

Udviklingen og de bevægelser, der har betydning for landområder, erhvervsudvikling, byudvikling og demografi, sker ofte på tværs af landegrænser.

Vi er internationalt opsøgende og aktive i den globale dialog om planlægning. Vi bringer viden og netværk fra udlandet ind i vores aktiviteter, i debatten og dialogen om dansk planlægning generelt.

3 FÅ FLERE MED

Planlægning og byudvikling skaber rammer for menneskers liv og hverdag. Det er vigtigt, at mange mennesker, både faglige og ikke faglige, involverer sig i udviklingen af vores byer og landskaber.

Byplanlaboratoriet er det sted, hvor alle samles om planlægning, både de professionelle aktører og mennesker, der kan og skal påvirke planlægningen. Vi tilbyder kurser, konferencer, undervisning, netværk og dialog for de mange forskellige fagligheder og blikke, der er omkring byudviklingen.

4 EN FRI STEMME

Planlægning prioriteres og besluttet på forskellige niveauer i kommuner, regioner og stat. Vi skaber dialog om og inspirerer til, hvordan planlægningen kan udvikles og bruges til at følge de prioriterede dagsordner om balancen mellem by og land, bæredygtighed, mobilitet, klimatilpasning med mere.

I krydsfeltet mellem planlæggere og fagfolk i administration, forskning, undervisning og de folkevalgte sætter vi fokus på, hvad planlægningen kan. Vi er det naturlige mødested, hvor planlægningens aktører kan hente viden og søge inspiration til løsning af konkrete opgaver. Vi sætter fokus på planlægningens rolle gennem frie og uafhængige udmeldinger og debatindlæg.

”
*Byplanlægning er
noget, vi er fælles om*

*- Lisbeth Wolters,
Stadsarkitekt og klimachef, Vejle
Forperson Dansk Byplanlaboratorium*

DANSK BYPLANLABORATORIUM – VI TILBYDER:

KURSER

KONFERENCER

PROJEKT-
UDVIKLING

DEBAT/
FORMIDLING

NETVÆRK

om den grønne omstilling

Sammen om mere biodiversitet i råstofgrave

100 hektar udtjente råstofgrave kan hvert år omdannes til naturområder med plads til biodiversitet og rekreative aktiviteter alene på Sjælland. **Region Sjælland** og **Gate 21** er i gang med at afsøge muligheden for konkrete partnerskaber i to færdiggravede råstofgrave, der skal have nyt liv. Erfaringerne skal være med til at undersøge og udvikle ejer- og partnerskabsmodeller for, hvordan råstofgrave bliver omdannet til naturarealer. Projektet henvender sig blandt andet til statslige styrelser, private fonde og virksomheder med ambition om naturgenopretning samt lodsejere, natur- og fritidsforeninger, der kan have interesse i den fremtidige brug af råstofgravene.

Kilde: Gate 21

100 ha

udtjente råstofgrave kan hvert år omdannes til naturområder

Foto: Aarhus Kommune, Aclim Esmøeli.

Pant på engangskopper i Aarhus

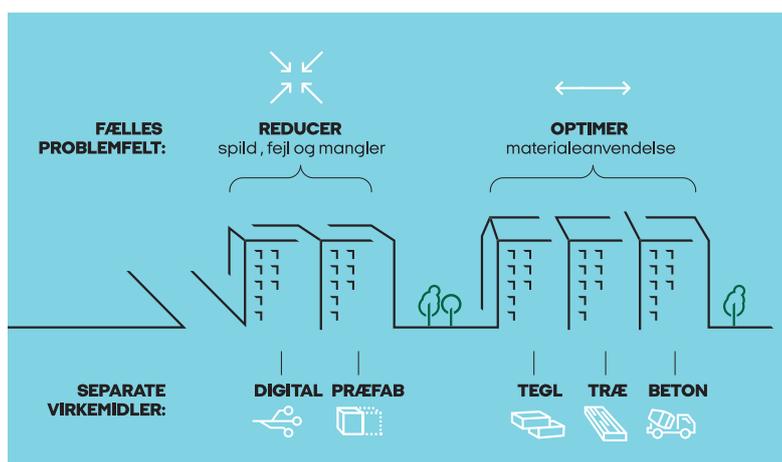
Et samarbejde mellem en række caféer, TOMRA og Aarhus Kommune er blevet til verdens første retursystem til engangskopper. Der er etableret 25-30 pantautomater i det centrale Aarhus og produceret 40.000 genanvendelige to go-kopper, i den kommende tid skal det vise sig, om aarhusianerne tager pantsystemet til sig.

Kilde: Aarhus Kommune

Ingen fejl og mangler – kun besparelser

I Fredericia blev MiniCO₂ Etagehus DIGITAL afleveret to måneder før tid hel uden fejl og mangler. Det overraskende resultat skyldes smidige byggeprocesser uden overraskelser, fordi bygherre, rådgiver, entreprenører og håndværker har været en del af projekteringen bag det gennemarbejdede produktionsgrundlag. MiniCO₂ Etagehus DIGITAL har vist, at man med et solidt produktionsgrundlag kan spare de 10% på både materialer og økonomi, som normalt bruges på fejl og mangler, fordi produktionsgrundlaget fungerer som en manual igennem byggeprocessen. Til forskel fra andre byggerier er det ikke en mulighed at komme med krav om forbedringer og ændringer, når først produktionsgrundlaget ligger fast. I stedet kan der fokuseres på optimering. MiniCO₂ Etagehus DIGITAL er et ud af fem nye etageejendomme, Realdania By og Byg opfører med fokus på materialer og selve byggeprocessen, der skal finde nye veje til at nedbringe ressourceforbruget og CO₂-udslip i byggeri af etageejendomme.

Kilde: Realdania

Svanemærket strammer kravene til renovering

Det er et øget fokus på en lav miljøbelastning i hele renoveringens livscyklus og for at sende ressourcer med størst mulig værdi videre i kredsløbet efter brug, der har fået **Svanemærket** til at indføre nye krav. Blandt andet skal skadelige stoffer i den eksisterende bygning kortlægges og håndteres, ligesom man i en materialelogbog skal kortlægge komponenter og materialer, der er egnede til genbrug og de kemiske produkter, der indgår i bygningen. Svanemærkets nye krav er samordnet med de tekniske screeningskriterier for væsentlige bidrag i EU Taksonomien Annex 1 for renovering af eksisterende bygninger (7.2).

Kilde: Ritzau

Fra brownfield til biodiversitet og biogene materialer

I **Hillerød Kommune** skal 40.000 m² omdannes fra industri til boligområde, hvor det byggede miljø primært opføres ved hjælp af biogene materialer og opnå et LCA-mål på ikke mere end 8 kilo CO₂-ækvivalenter per kvadratmeter per år. Ifølge Thylander, der sammen med grundejeren Foss står bag udviklingen af det kommende Trollesminde-kvarter, vil der desuden blive lagt stor vægt på varig arkitektur, biodiversitet, social sammenhængskraft og bynatur. Boligsammensætning vil bestå af både ejerboliger, lejeboliger og studieboliger i to-fire etager omtrent 400-500 boliger, som skal være med til at sikre et mangfoldigt område. Den kommende lokalplanproces forventes igangsat i år, selve lokalplanen vil være klar i løbet af 12-18 måneder.

Kilde: Dansk Byudvikling

Horsens Kommune får verdens største tagplacerede solcelleanlæg

7.300 husstande eller 6% af det samlede strømforbrug i **Horsens Kommune** kan fremover komme fra et enkelt solcellebeklædt tag. Nemlig taget på DSV's godt 300.000 m² store logistikcenter. Udover at anlægget forventes at producere over 33 GWh om året, så sparer DSV samtidig 5.300 ton CO₂ årligt, hvilket er et signifikant bidrag til den grønne omstilling. Det er SolarFuture ApS, der i løbet af 2024 står for at montere solcellerne, vel at mærke samtidig med at logistikcentret dagligt modtager 1000 lastbiler. Dét kræver planlægning.

Kilde: SolarFuture ApS

VILD MED VILJE

Vild Med Vilje har solidt tag i danskerne

Rabatter med et væld af forskellige blomster i rabatten over hele landet er bare et af tegnene på, at **Vild Med Vilje** spreder sig som ringe til hele landet. For første gang i foreningens levetid har man undersøgt partnernes indsats på biodiversitetsområdet. Besvarelserne viser, at partnerne først og fremmest ønsker om at gøre en forskel for naturen, afledte effekter som branding-muligheder, krav fra interessenter eller besparelser er til gengæld sekundære begrundelser. Samtidig svarer 72%, at det ikke er dyrere at vægte biodiversitet i driften og at tiltagene vækker glæde. Udover foreningens 108 medlemmer, der blandt andet tæller kommuner, virksomheder og boligforeningerne, så kan foreningen glæde sig over, at Vild Med Vilje som bevægelse har fået etableret en stærk platform og høj kendskabsgrad blandt private haveejere. Alene foreningens gruppe på Facebook havde 48.360 medlemmer i 2023.

Kilde: Vild Med Vilje

udgivelser
Nye

Riv ned eller renover

Rapporten baseret på projektet **IGENBO: Renover eller riv ned** giver en række bud på, hvorfor et stigende antal danskere vælger at rive et eksisterende hus ned og erstatte det med et nyt og større frem for at renovere i en tid, hvor vi i forvejen overudnytter jordens ressourcer. Omdrejningspunktet har været husejernes overvejelser og barrierer i forhold til at bygge nyt eller renovere og rådgivernes rolle i den proces. Hvordan ser sidstnævnte egentlig deres muligheder for og opgave i forhold til at sætte fokus på det klimavenlige valg? Du kan finde hele rapporten på teknologisk.dk, der har ledet projektet i samarbejde med konsulentvirksomheden Responsible Assets og BUILD med finansiering af Forenet Kredit.

Kilde: Teknologisk Institut

Omfavnet af mørke: Cisternerne - fra vandreservoir til kunsthall

Det underjordiske udstillingsrum Cisternerne på Frederiksberg har høstet stor national og international anerkendelse for deres udstillinger i det tidligere vandreservoir. Hvert år inviteres en kunstner til at lave et stedsspecifikt kunstprojekt med afsæt i Cisternerne underjordiske arkitektur, klima og historie, og der opstår en helt særlig altomfavnende og sanselig verden, som ikke kan opleves nogen andre steder. Bogen **Omfavnet af mørke: Cisternerne - fra vandreservoir til kunsthall** er skrevet af Af Astrid la Cour, Carsten Thau, Maria Gadegaard og Minik Rosing, der fortæller historien om det helt unikke rum og de muligheder, det skaber for kunsten.

Bogen udkom på Strandberg Publishing 1. februar 2024

Globalt byggeboom gør nye metoder, grønne teknologier og materialer bydende nødvendige

Et grønt erhvervseventyr ligger og venter for de virksomheder, der udvikler og skalerer fremtidens kulstoffattige byggematerialer, det kræver blot, at kendskabet til materialerne og trygheden omkring brugen af dem bliver udbredt på globalt niveau. Ingeniørvirksomheden Arup har taget første skridt med det tekniske katalog over biobaserede byggematerialer **City Handbook for Carbon Neutral Buildings**, der blev præsenteret på FN's Buildings and Climate Global Forum i Paris. Håndbogen er produceret sammen med de 21 mest klimaprogressive byer i Carbon Neutral Cities Alliancen og indeholder en vejledning om indkøb af biobaserede og kulstoffattige materialer samt et materialekatalog over bæredygtige alternativer til strukturer, beklædning og isolering. Ambitionen er, at beslutningstagere rundt om i verden fremover nemmere skal kunne stille krav om anvendelse af klimavenlige byggematerialer i forbindelse med udbud om byggeri og restaurering.

Kilde: Arup

Kulturmiljø: Stedets fortælling - mellem fortid og fremtid

Rundt om i hele landet findes kulturmiljøer, hvor fortidens aftryk har formet en helhed, som vi i dag lever og færdes i. I **Kulturmiljø: Stedets fortælling - mellem fortid og fremtid**, skildres kulturmiljøbegrebets fremkomst og udvikling i dansk og internationalt kulturarvshistorie, perspektiveret gennem byplanlægning, konventioner om kulturarv, lovgivning og lokale initiativer med videre. Bogen gennemgår de metoder, der anvendes til vurdering af kulturarv og diskuterer den politiske og forvaltningsmæssige rådvidhed på området, som har hersket siden strukturreformen i 2007. Forfatterne er Simon Ostenfeld Pedersen, Mogens Andreassen Morgen, Mathilde Kirkegaard, Sidse Martens Gudmand-Høyer og Nina Ventzel Riis, der står bag markante forsknings-satsninger om kulturmiljøer ved Arkitektskolen Aarhus.

Bogen udkom på Strandberg Publishing 1. februar 2024

Borgerinddragelse i Hanstholm Bred lokal opbakning er vejen frem

Hanstholm VE-forening er et resultat af, at Thisted Kommune som den eneste i landet har taget en unik rolle på sig og fra kommunal side arbejder med at give den grønne omstilling en lokal forankring. Borgene er blevet inddraget i processen med at finde egnede lokationer til nye VE-anlæg, samtidig kræver kommunens principper og kriterier for planlægning af energianlæg, at 50% af nye projekter skal være til gavn for og ejet lokalt. I Hanstholm har man planer om tre anlæg, og kan foreningen kan få lagt et delejerskab til bare et enkelt af anlæggene i en almennyttig lokal fond, så vil det kunne medføre et markant løft, hvad angår fremtidssikringen af velfærd og arbejdspladser, som alle vil nyde godt af uafhængigt af en mulig investering. Derfor har Hanstholm VE-forening planer om en **bred lokaldemokratisk debat**, så de lokale ikke vender sig mod anlæggene og lokalområdet mister muligheden for at få del i VE-udviklingen.

Kilde: Hanstholm VE-forening & Thisted Kommune

EUROPEAN
U R B A N
INITIATIVE

Nyt EU-program støtter bæredygtig strategisk byudvikling – European Urban Initiative (EUI)

Et dansk kontaktpunkt i Plan- og Landdistriktsstyrelsen for EU's byprogram EUI vil fremover stå til rådighed for danske kommuner, byer og aktører, der ønsker at vide mere om europæisk planlægning og byudvikling samt muligheden for at få støtte til projekter inden for EUI-programmets mange delprogrammer. I løbet af det tidlige forår åbner muligheden f.eks. for at søge støtte til de helt store, innovative og lokalt forankrede projekter under INNOVATIVE ACTIONS. Man kan altid gennem CITY-TO-CITY-EXCHANGE blive koblet op med byer, der arbejder med og har fundet løsninger på specifikke udfordringer, som man selv står med. Find EUI på www.plan-info.dk, www.urban-initiative.eu eller følg Plan- og Landdistriktsstyrelsen på LinkedIn, hvis du vil have besked om kommende calls og aktiviteter.

Kilde: planinfo.dk

GULDBORGSUND

Kampen om borgerne Guldborgsund Kommune

Langt de fleste kommuner har en strategi om at tiltrække nye borgere. De forskellige tiltag er ofte baseret på analyser om flyttemønstre udført gennem spørgeskema og interviews med et relativt begrænset antal respondenter. **Guldborgsund Kommune** har sammen med Ph.d.-studerende Peter Højrup Søder fra RUC i stedet vendt sig mod et af Danmarks helt unikke registre, CPR-registret, der har vist sig at give et mere retvisende og detaljeret billede af den typiske tilflytter. Frem for den københavnske børnefamilie har tilflytterne ofte tilknytning til kommunen eller er en voksen fra nabokommunen. Den nye viden har givet politikerne et langt bedre beslutningsgrundlag, metoden kan desuden relativt nemt tilpasses og opskaleres til regionalt eller nationalt niveau.

Kilde: Gate 21

BYPLANMØDET 2024 I ODENSE

Klima og kvalitet som pejlemærke i planlægningen

Byplanmødet 2024 er i Odense og temaet er **"KLIMA OG KVALITET"**. Vi har spurgt by- og kulturrådmand Søren Windell fra værtsbyen om hans vurderinger og anbefalinger til temaet.

Vi befinder os i en ny virkelighed, hvor klimaet sætter dagsordenen for byplanlægningen. Der er kamp om arealerne og vores landskaber er under forandring. Det stiller krav om politiske visioner, innovative tilgange og nye samarbejder på tværs af sektorer og fagområder. Som planlæggere, rådgivere og politikere står vi over for den komplekse opgave at skulle omsætte visioner og viden til handling, kvalitet og steder, vi drømmer om at give videre til næste generation.

Vi har bedt by- og kulturrådmand Søren Windell, Odense Kommune, om at give sit bud på, hvordan der kan skabes synergi mellem klima og kvalitet i arbejdet med byudviklingen.

Af **Michael Nørgaard**,
vicedirektør, Dansk
Byplanlaboratorium

” Odense er forandret over de seneste 10 år, og nu har vi som kommune sat os et ambitiøst mål om at blive klimaneutral i 2030 – i den ambition er også en målsætning om at fortætte bymidten, så flere bor og færdes i bymidten. Derfor er det vigtigt, at vi ser klimaambitioner tæt forbundet med kvalitetsambitioner.

Temaet for Byplanmødet 2024 flugter derfor smukt med den ambition og med vores fokus i øvrigt på arkitektonisk kvalitet og kommunernes rolle i byudviklingen. Vi skal som politikere og forvaltning have modet til at sige nej til dårlige byggerier, og vi skal fremme det skønne i den grønne by.

– Søren Windell, by- og kulturrådmand

BYPLANMØDET 2024 AFHOLDES 3.-4. OKTOBER I ODENSE

Søren Windell,
Rådmand (C) og
medlem af byrådet i
Odense Kommune.

FOTO: ODENSE KOMMUNE.

3

hurtige spørgsmål til Søren Windell:

Hvad mener du, er den største udfordring i øjeblikket, når vi skal gøre den fysiske planlægning til en drivkraft for klimahandling?

“Vi mangler viden og inspiration for at kunne udnytte mulighederne i det eksisterende byggeri. Hvilke materialer kan genbruges, hvordan med statikken og dokumentationen for at kvaliteten er god nok? Vi har også brug for en ærlig snak om, at man i en tæt by – som f.eks. Odense – ikke kan få det hele som borger. Man kan måske ikke som børnefamilie få de mange kvadratmeter og en stor have midt i byen for at sætte det lidt på spidsen. Min vurdering er, at de lovgivningsmæssige rammer ikke er fulgt med, og vi mangler håndtag, så vi bedre kan bruge planlægningen proaktivt til at understøtte arbejdet med klima og kvalitet. F.eks. mangler vi bedre muligheder for at bestemme ejerformer.”

Kan du pege på en case, et projekt, et unikt samarbejde eller lignende som er et godt bud på en ny tilgang til, hvordan den fysiske planlægning kan styrke klimainsatsen og rumme kvalitetsdimensionen også?

“Der er rigtigt mange gode eksempler på transformation af bygninger og områder, som er lykkedes, og det, der skal til. Eksemplerne er nogle af de projekter, som Olav de Linde har lavet i Odense og Aarhus. Her ser jeg både nøjsomhed med ressourcerne og en forretningsmodel, der holder. Vi skal bruge stedernes historie og finde æstetikken i det rå, det oprindelige og måske industrielle præg. Og så gå på kompromis, når det er nødvendigt”.

Hvad er din anbefaling til aktører og beslutningstagere på alle niveauer i relation til temaet? Hvordan kan vi indgyde mod og styrke handlingskraften?

“Tag ud og se nogle af de projekter, der er lykkedes og lær af både de gode og dårlige erfaringer. Det helt afgørende er, at vi sætter fokus på at tænke og handle i helheder og sammenhænge. Det betyder, at vi skal arbejde på tværs af udvalg, kommunegrænser og organisationer. Hvis vi f.eks. nedsætter P-normen i et klimavenligt byggeri, så skal den kollektive trafik og infrastrukturen naturligvis følge med. Så lad os være visionære, modige og arbejde på tværs af alle eksisterende strukturer.”

KLIMAPLAN

Byplanlægning skaber rammerne for livskvalitet og lavere klimaaftryk

Som storby og hovedstad er de forbrugsbaserede udledninger en væsentlig udfordring på klimaområdet. Derfor vil Københavns Kommune i **DEN KOMMENDE KLIMAPLAN** fokusere på, hvordan der kan skabes et byliv, som både rummer høj livskvalitet og et langt mindre klimaaftryk. Her kan byplanlægningen bidrage gennem design af byens rum og det byggede miljø. Naturligvis sammen med københavnerne og stærke partnere så der opstår et fælles ejerskab om at sænke kommunens udledninger.

Af **Karsten Biering Nielsen**, vicedirektør i Klima og Byudvikling, Teknik og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune

Københavns Borgerrepræsentation har sat gang i udviklingen af den næste klimaplan. Ambitionen er både at fastholde og skærpe arbejdet med at nedbringe CO₂-udledningen fra byens geografiske område, så København er klimapositiv i 2035. Samtidig er det målet at halvere klimaaftrykket fra københavnerne og Københavns Kommunes forbrug – både når vi handler lokalt, og når vi indkøber og forbruger varer, der er produceret udenfor kommunegrænsen og i andre lande. Det giver samlet set et langt mere ret-

visende og samlet billede af det klimaaftryk, vi som by og borgere er ansvarlige for.

Hvorfor fokus på forbrug?

Udledningerne fra Københavns Kommunes geografi vil være ret begrænsede frem mod 2035, da store dele af bilparken vil være elektrificeret, og vi har en meget begrænset industri- og landbrugsproduktion. Omvendt betyder danskernes forbrug af fødevarer, forbrugsvarer som tøj, elektronik og boliginventar samt transport- og boligvalg, at vi på en global måle-

Den fysiske indretning af byrum og bygninger sætter rammer og inviterer til bestemte former for adfærd og påvirker derfor også københavnernes klimaaftryk.

FOTO: URSULA BACH OG KØBENHAVNS KOMMUNE.

Vi vil opnå den største effekt, hvis vi balancerer vores myndighedsrolle som kommune med den faciliterende og aktive rolle i samspil med omverdenen.

stok ligger blandt de kedelige topplaceringer over de lande, der står for en meget høj andel af udledninger forbundet med forbrug.

Som storby og hovedstad er de forbrugsbaserede udledninger derfor den væsentligste udfordring på klimaområdet, derfor bliver det i de kommende år afgørende få fundet løsningen til et byliv, der både rummer høj livskvalitet og et langt mindre klimaaftryk.

Byplanlægning og byggeri er centrale greb

Et helt centralt – men endnu ikke fuldt belyst – greb i klimaomstillingen er kommunens planlægning og design af byens rum og byggede miljø. Byens rum inviterer til bestemte former for adfærd og påvirker derfor også københavnernes klimaaftryk. Med ambitionen om at halvere klimaaftrykket fra forbrug, er vi nødt til at udfordre vanetænkningen om, hvad vi kan og vil med vores fælles byrum.

Grundlæggende er vi optagede af, at kommunens indsats imødekommer borgernes behov for et velfungerende, værdifuldt og værdigt hverdagsliv. Når vi lægger klimalinsen hen over byplanlægningen, åbner det for et fokus på at styrke lokale fællesskabers rum til udfoldelse og en mere fleksibel brug af byens rum, der kan være med til at både at opnå et mere klimavenligt forbrug, øget trivsel, social sammenhængskraft og bedre livskvalitet. Også 15-minutters byens helhedsorienterede fokus på funktionsfortætning, bæredygtighed og social inklusion indgår som en central inspirationskilde.

Samtidig har vi fokus på det byggede miljø – både anlæg i byen samt de bygninger og boliger vi allerede

har, og dem der kommer til. Der har de sidste år været et stort fokus på at nedbringe klimabelastningen fra nybyggeri, hvor vi er godt hjulpet af både strammere lovgivning, samtidig med at flere og flere aktører i byggebranchen nu selv udtrykker ønske og vilje til en ny byggepraksis med mindre klimaaftryk.

Men nybyggeri med lavere klimaaftryk gør det ikke alene. Vi ved, at langt størstedelen af de bygninger, vi har brug for de kommende år, allerede er opført. Det europæiske miljøagentur, EEA, anslår, at hele 85% af de bygninger, Europa får brug for frem mod 2050, allerede er opført. Det kalder på, at vi har langt større fokus på at bevare og vedligeholde eksisterende bygninger og i stigende grad bliver dygtige og villige til at renovere og transformere fremfor at bygge nyt.

Vi skal udvikle med og for københavnere

Vores vurdering er, at vi vil opnå den største effekt, hvis vi balancerer vores myndighedsrolle som kommune med den faciliterende og aktive rolle i samspil med omverdenen. Mange af kommunens eksisterende reguleringsmuligheder og virkemidler kan skaleres til et langt højere ambitionsniveau, som både fremmer en ny klimavenlig planlægnings- og byggepraksis, men også begrænser mulighederne for klimaskadeligt forbrug.

Her er involvering af københavnere og de centrale aktører på bygge- og anlægsområdet helt afgørende. Vi skal udvikle byen med borgerne og stærke partnere gennem aktiv involvering af fællesskabet, der danner grobund for lokalt engagement, ejerskab og genforhandling af vores fælles forventninger til byen og de bygninger, vi færdes i.

BAGGRUND

Ambitiøs Klimaplan 2035 kræver samarbejde

I Københavns Kommune er vi i gang med at udvikle den kommende klimaplan for klimaomstillingen frem mod 2035. Den nye klimaplan træder i kraft i 2026.

Læs mere på byudvikling.kk.dk/klima

KLIMATILPASNING

Kom og hjælp os med at skabe den gode by

Februar 2024: 61 mm regn på et døgn betød vand på vejene i Vejle Midtby. FOTO: VEJLE KOMMUNE

VANDET TRUER VEJLE! Det fik vi illustreret i fuld skala i februar. Opgaven er så stor og vigtig, at alle aktører skal samarbejde. Dialogmøder mellem kommune, borgere, byggebranche og vidensinstitutioner er et redskab i situationen. Kommunens budskab er: "Kom og hjælp os med at skabe den gode by"!

Af stadsarkitekt og klimachef **Lisbet Wolters**, Vejle Kommune

Den 5. og 6. februar løb åen over sine bredder i Vejle midtby. Med sin beliggenhed for foden af Grejs Å er der en kendt risiko for oversvømmelse. Det havde regnet massivt gennem flere måneder, og jorden var mættet af vand. Som en svamp der ikke kan suge mere. Et landskab med fulde søer, vandløb og lavninger. Meteorologerne hos DMI spåede 48 mm regn. Det, vurderede vi, kunne håndteres med sluseanlæg, pumper, fordelerbygværk og vandparkering i oplandet til Grejs Å. Men der faldt 61,8 mm regn på under et døgn. Det svarer til mere end hele februar måneds nedbør tilsammen.

Vandet løb ud i gaderne. Strømmede ind i boligerne og butikslokalerne. Cykelhandleren i Vedelsgade måtte stå og holde på butiksruderne, så vandet ikke pressede dem ind i butikken.

Mere plads til vand i midtbyen

Siden 2015 har vi arbejdet intensivt med at forsinke regnvandet i oplandet. Med at skabe plads til vandet i midtbyen. Og med at udvikle monitorering og beredskab. Vi har investeret mange millioner i at klimatilpasse. Men vi oplever samtidig at rammebetingelser, lovgivning og Natura 2000 regler begrænser vores muligheder for at handle.

Fælles om opgaven

Efter regnhændelsen den 6. februar forstår vi, at opgaven er så stor, at vi som kommune ikke kan løse den alene. At vi må bede om hjælp fra alle, der kan og vil. At det er en opgave, vi er fælles om. At vi må samle alle kræfter. At der skal arbejdes på endnu flere fronter. At jordejere, frivillige, butiksejere, ejendomsejere, skovejere, virksomhedsejere,

forsyningselskaber og forsikringselskaber alle kan have en rolle at spille og muligvis komme med de gode ideer, som vi mangler. Vi beslutter at lave et "open call" og inviterer til et dialogmøde, hvor alle ideer er velkomne. Det bliver et virkelig godt møde. Mange vil gerne hjælpe. Mange har forslag og ideer til, hvordan vi kan arbejde videre. Vi oplever fællesskabernes vigtige infrastruktur. Vi forstår, at kommunen ikke altid skal være dem, der løser opgaven. Men med fordel også kan være den, der inviterer til dialog, faciliterer møder mellem mange forskellige parter og skaber rammerne for, at andre kan bidrage til at løse opgaven. Vi skal dele vores ideer med hinanden, så vi kan løfte niveauet sammen.

Den gode by

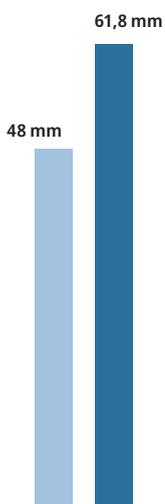
I kommunerne har vi en stor opgave med at bevæge os fra at være en organisation til at være en organisation. Hvor vi ikke udelukkende stiller os op med myndighedskasketten på, men hvor vi også tør at facilitere dialogmøder mellem kommune, borgere, byggebranche og vidensinstitutioner. Hvor vi slår vinduet op og siger "kom og hjælp os med at skabe den gode by".

Idemøde om vandet i Vejle. Mange deltagere har forslag og ideer til løsninger. FOTO: VEJLE KOMMUNE

24 timer

DMI spåede 48 mm regn, men der faldt 61,8 mm på under 24 timer.

Klima & Kvalitet

Byplanmødet 2024

Sæt kryds den 3. – 4. oktober
tilmelding åbner den 14. maj

Byplanmødet
2024

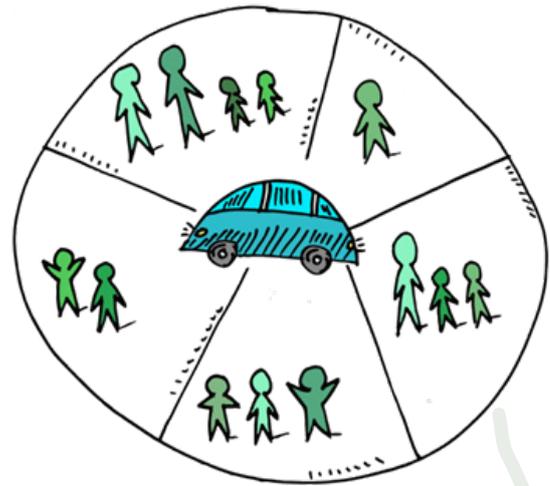
Planlægning som drivkraft i en krisetid

Vi befinder os i en ny virkelighed, hvor klimaet sætter dagsordenen for byplanlægningen. Der er kamp om arealerne, og vores land skaber er under forandring. Det stiller krav om politiske visioner, innovative tilgange og nye samarbejder på tværs af sektorer og fagområder. Som planlæggere, rådgivere og politikere står vi over for den komplekse opgave at skulle omsætte visioner og viden til handling, kvalitet og steder, vi drømmer om at give videre til næste generation.

Med Odense Kommune som vært udfordrer vi eksisterende tankemønstre og vaner. Over to dage med oplæg, dialog og best practice cases skubber vi til udviklingen af nye tilgange og redskaber til at sikre klima og kvalitet i planlægningen.

TO SHARE OR NOT TO SHARE

Fremtids- perspektiver på danske delebilsordninger

DELEBILSORDNINGER OG DISTRIBUTØRER har i de større danske byer oplevet stigende interesse, anvendelse og medlemstal. På trods af et lignende udviklingspotentiale oplever de frivilligt drevne – og ofte billigere – delebilsforeninger i de mellemstore danske byer ikke lige så stor interesse. I artiklen påpeges en række udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter, som forfatterne vurderer kan øge fokus på delebilisme.

På både nationalt og internationalt plan bliver vi konstant informeret om, hvor vigtig en reduktion af vores CO₂-udslip er, hvilket seneste IPCC-rapporter understreger. Her er særligt transportsektoren en af de helt store syndere. Samtidigt viser tal fra Danmarks Statistik, at der i Danmark er købt 589.722 nye personbiler fra 2012-2023. Tilvæksten af personbiler overstiger befolkningstilvæksten markant, som i samme periode kun er steget med 292.904. Selvom en vis procentdel af de nyindkøbte personbiler er eldrevne, fylder de ekstra 590.000 biler markant mere på vejnettet, og er der reelt plads til dem? Svaret er nej, i hvert fald hvis man som planlægger

ønsker at arbejde mod en reduktion af bilejerskab, skabe bedre byliv og mindske automobilitetens relaterede klimaproblemer. Men hvordan kan vi gribe det an? Erfaringer fra tidligere delebilsstudier viser, at en delebil under de rigtige forudsætninger kan erstatte i omegnen af 5-10 privatbiler, uden at bilejerne oplever en nedsat mobilitet. Begrebet oplevet mobilitet er en vigtig formulering for os, idet privatbilen for mange er blevet en oplevet nødvendighed, mens det i virkeligheden ikke altid stemmer overens

med den reelle nødvendighed blandt delebilister – tværtimod – 82% af spøglets adspurgte gør kun brug af delebilen en gang om ugen eller mindre.

'Det fungerer jo kun, fordi du bor i København...'

En af de misforståelser, delebilister i en mellemstor dansk by oplever, er en vis tvivl om, hvorvidt det reelt kan lade sig gøre at være delebilist uden for København, og at det kræver en lang række afkald – både på et mobilitetsniveau, men ligeledes også ift. hverdagslige tilbud, bekendtskaber og muligheder – hvilket igen i vores øjne, desværre er en misforståelse. Det handler nærmere om en kamp om vaner fremfor afkald på egen mobilitet. Denne misforståelse bliver yderligere forstærket, idet den nuværende forskning inden for delebilisme næsten udelukkende er foretaget i storbykontekst, hvorfor eksisterende forskning ikke direkte kan overføres til delebilisme i andre bykontekster. Eftersom det at være delebilist er markant anderledes end at være privatbilist, besidder delebilisterne en erfaring, som kun kan tilgås ved at undersøge den praksis, de indgår i. Med et afsæt i praksisteori og herigennem medlemmernes egne fortællinger og erfaringer kan vi nuancere forståelserne af de delebilspraksisser, der er i spil i mellemstore danske byer og forstå, hvorfor netop disse delebilspraksisser udøves igen

Af **Thor Hartmann** Cand.scient. Geografi og Plan, By & Proces, **Lucas Irby**, Cand. soc. Plan, By & Proces og Geografi og **Mads Nissen**, Cand.soc. Plan, By & Proces og Geografi, Roskilde Universitet.

En af de misforståelser, delebilister i en mellemstor dansk by oplever, er en vis tvivl om, hvorvidt det reelt kan lade sig gøre at være delebilist uden for København

og igen. Dermed kan vi udpege, hvad delebilsforeninger og planlæggere skal fokusere på for at understøtte udbredelsen af delebilisme i mellemstore danske byer for fremtiden.

Udviklingspotentialer og opmærksomhedspunkter

På baggrund af specialeundersøgelsen på tværs af tre forskellige delebilsforeninger i henholdsvis Køge, Albertslund og Nordsjælland er der en række opmærksomhedspunkter, som bør indtænkes på forskellige danske planlægningsniveauer for at sikre delebilspraksisernes fortsatte (re)produktion:

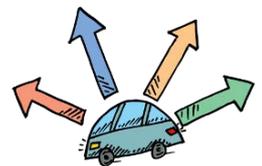
- Reducer besværlighedsbarrierer
- Storytelling om delebilismens fordele
- Understøt de mest populære delebilspraksisser
- Offentlige indsatser

Opmærksomhedspunkterne anser vi fordelt på to planniveauer; foreningsniveau og kommunalt/statsligt niveau, hvor de tre førstnævnte opmærksomhedspunkter henvender sig til foreningerne selv. De frivilligt drevne delebilsforeninger i de mellemstore danske byer har den udfordring, at der er mindre organiserede end f.eks. LetsGo, Share-Now etc., hvorfor der blandt andet forekommer besværlighedsbarrierer omkring bookingsystemer,

nøglesystemer med mere. Ligeledes gælder det, at foreningerne med fordel kan fokusere på bedre branding og storytelling ved hjælp af de eksisterende medlemmers positive erfaringer med at være delebilister. I forhold til foreningsniveauet nævnes en understøttelse af de mest populære delebilspraksisser, hvilket kan forekomme vagt. På baggrund af specialets datagrundlag kan vi påpege, at praksisser, som ferie, fritids- og weekendture, besøg hos venner og familie samt tungt indkøb fremstår prævalente blandt medlemmerne i de mellemstore byer, hvorfor en understøttelse af netop deres delebilspraksisser, er afgørende.

Offentlige indsatser

Delebilsordninger i mellemstore danske byer kan dog ikke stå alene i en fremtidig udbredelse af delebilisme. Kommunale og statslige tiltag er ligeledes nødvendige for, at ordningerne kan understøtte og udbrede delebilspraksisserne. Mens ordningerne selv kan arbejde med opmærksomhedspunkterne 1-3, kræver en udbredelse af disse delebilspraksisser, at der tages politiske beslutninger på et højere planlægningsniveau, der netop understøtter fortsat (re)produktion. Her anbefales det, at der på kommunalt og statsligt plan hentes inspiration fra f.eks. de tiltag, der blev foretaget omkring sikringen af indførslen af elbiler i Danmark. Tiltag kunne eksempelvis være

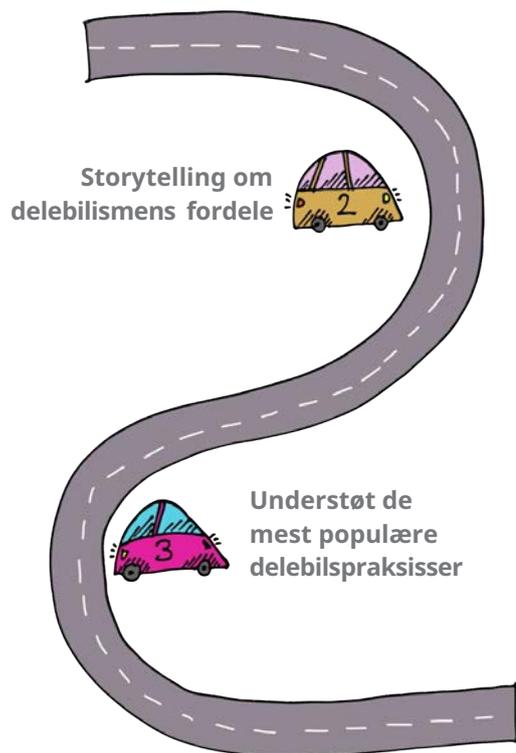

100 mio.

I sommeren 2023 udlagde Vejdirektoratet 100 mio. kroner i "Pulje til fremme af el-delebilere 2023".

Reducér
besværlighedsbarrierer

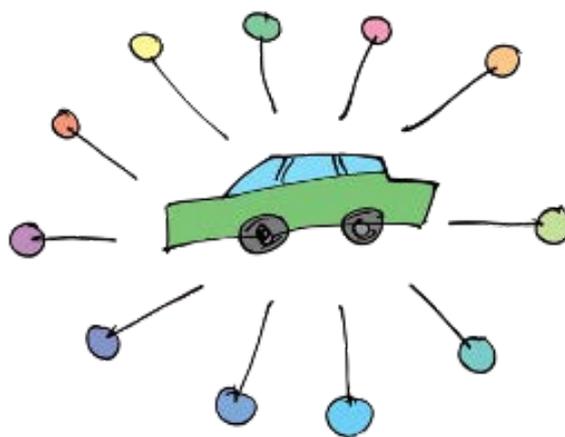
Storytelling om
delebilismens fordele

Understøt de
mest populære
delebilpraksisser

Offentlige indsatser

Delebilisme findes allerede og fungerer rigtig godt – også i de mellemstore byer. Dog handler det om, at der skal skabes en opmærksomhed på muligheden for delebilisme, som både i samtaler og planlægningen ofte bliver glemt.

Artiklen er blevet til på baggrund af specialeafhandlingen "(Re)produktion af delebilpraksisser: Et studie af praksisser og mobilitetsforhandlinger i delebilsforeninger i mellemstore danske byer", der blev afleveret i juni 2023.

indskrivning af delebilisme og delebilsordninger i lokal- og kommuneplaner, dedikerede delebils-parkeringspladser, billigere/gratis parkering samt tilføjelser og en mere aktiv trafikpolitik, der kan være med til at sikre, at delebilisme bliver indskrevet i planloven. Ligeledes skal der mere tydelig støtte både økonomisk i form af tilskud/afgiftsregulering, men i lige så stort omfang verbal opbakning og lovmæssig støtte fra regeringspartierne.

Hvem og hvor er de fremtidige delebilister?

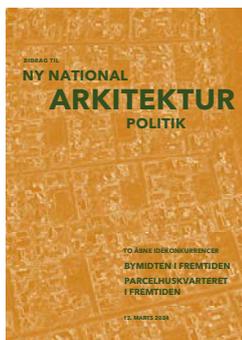
Mens tiltagene måske virker banale, omhandler det i lige så høj grad, at der ikke skal opfindes nye 'dybe-mobilitetstallerkener'. Delebilisme findes allerede og fungerer rigtig godt – også i de mellemstore byer. Dog handler det om, at der skal skabes en opmærksomhed på muligheden for delebilisme, som både i samtaler og planlægningen ofte bliver glemt. Opmærksomhedspunkterne i artiklen er dermed tænkt som en række opråb, hvori konkrete tiltag og anbefalinger kan udmønte bedre planlægning, hvor delebilisme og delebilsordninger er indtænkt.

Under empiriindsamling og samtaler på tværs af bestyrelser, frivillige og medlemmer var det tydeligt, at personerne bag disse delebilsordninger brænder for at tilbyde et attraktiv delebilsudbud og bruger stor mængde af tid, energi og ressourcer for at få det til at hænge sammen. Delebilsforeninger kan ikke alene stå for udviklingen af delebilisme i de mellemstore byer, i og med de ikke har ressourcerne til at

løfte den dedikerede indsats, det formentlig kræver før, at delebilisme bliver en funktionel del af bybilledet i de mellemstore byer.

I sommeren 2023 udlagde Vejdirektoratet 100 millioner kroner i "Pulje til fremme af eldelebiler 2023". Beløbet er afsat til at understøtte øget anvendelse af eldelebiler i 2023 og 2024. Mens det er interessant og et skridt i den rigtige retning, kræver det desuden, at ordningerne griber mulighederne og har ressourcer til det. Det er vores opfattelse at tiltag og puljer, der understøtter, at delebilsforeninger i højere grad kan afprøve delebilisme af i forskellige områder ved at stille bil til rådighed eller markedsføre sig selv, er efterspurgt blandt foreningerne, der med en nonprofit model har svært ved at afprøve dette uden konsekvenser for det allerede etablerede delebils-tilbud. Gennem vores empiri er der en tydelig sammenhæng mellem overkommelig afstand til mindst to delebiler og incitamentet til at benytte delebils-tilbuddet.

Vi befinder os på et interessant stadie i den fremtidige mobilitetsplanlægning, hvor udfordringer med CO₂, trængsel i byerne og yderligere stigende prognoser er afhængige af de beslutninger, vi foretager os nu. Som vi ser det, placerer delebilisme og dertilhørende foreninger sig perfekt ind i denne debat, hvor vi håber og krydser fingre for, at der er andre, som ser selvsamme udviklings- og løsningspotentialer.

Nye konkurrencer

Vær med til at kvalificere den nationale arkitekturpolitik

Danskerne elsker parcelhuset, mens det er en omdiskuteret boligform særligt i et bæredygtighedsperspektiv. Derfor er parcelhuskvarteret et af de to områdetypologier, som Arkitektforeningen har fokus på i to idékonkurrencer, der skal komme med inspiration og ideer til den ekspertgruppe, Kulturministeren har nedsat til at udarbejde en ny arkitekturpolitik. Den anden områdetypologi er bymidterne, der rundt om i hele landet kæmper for at holde liv i butikslivet. Find hele konkurrenceoplægget på Arkitektforeningens hjemmeside, afleveringsfristen er 22. april 2024. De bedste forslag præmieres og vil blive eksponeret i det kommende arbejde med den nye nationale arkitekturpolitik.

Kilde: Arkitektforeningen

Fingerplan 2.0 En åben idékonkurrence om hovedstadsområdetets fremtid

Efter 77 år står hovedstadsregionen overfor udfordringer, som Fingerplanens forfattere end ikke drømte om. Derfor har Arkitektforeningen siden 2022 lavet et solidt forarbejde til den åbne **Idékonkurrence Fingerplan 2.0**, der skal være med til at skabe en ny vision for hovedstadsområdet. Ifølge projektsekretær, Gustav Kragh-Jacobsen, er der brug for nye bud på, hvordan vi tilpasser os en meget udfordret fremtid, hvor samlet regional planlægning ikke længere findes og vi mere end noget andet har brug for en holistisk tilgang til problemerne. Konkurrencens første del består af visionsfasen der løber frem til 1. maj 2024, herefter følger konkretionsfasen der udskrives ultimo juni 2024. Konkurrencen er støttet af Dreyers Fond.

Kilde: Arkitektforeningen

Foto: Frida Gregersen

Franciska Clausen Medaljen 2024: Molly Haslund

På stranden ved Blåvandshuk skabte Molly Haslund i 2023 værket Uendelig formet af mennesker og hestehove i et orkestreret samspil med Vadehavets morfologi. Akademirådet beskriver værket som et skulpturelt nedslag på tværs af tid og rum, flygtigt i sin materialitet, bestandigt som udsagn og tildelte Molly Haslund Franciska Clausen Medaljen 2024. Værket, et 100 meter langt uendelighedstegn formet af Mollys Haslund og hendes medperformer Oliver Maarups fodspor, står tilbage som et billede af en handling lagret i de skridt, der formede det og i de bølger, som i en voldsom storm næsten opløste uendelighedstegnet. En ny performance har sørget for, at værket igen blev travet frem og flettet ind i landskabets foranderlighed.

Kilde: Akademirådet

Byggeriets podcast: Rundt om byggeriet

På byggerietspodcast.dk ligger en lang række podcast om byggeri i den bredeste forstand. En af dem er Rundt om Byggeriet, der forsøger at give et indblik i byggeriets mange faser – fra idé til færdiggørelse. Serien har fokus på udvikling, innovation og på at inspirere til løsninger på de generelle udfordringer og problemstillinger, man ofte støder på i branchen. Målet med turen rundt i hele byggebranchen er at skabe en bredere forståelse af branchen som helhed og de mange grene af underliggende fag, der skal spille sammen både før, under og efter et byggeri står færdigt. Find podcasten via din foretrukne podcastplatform.

Kilde: Byggeriets podcast

Det usmarte landskab – som et muligt fristed?

Begrebet 'smart cities' har været genstand for intensiv debat i mere end et årti. På samme vis mener vi, at det er presserende at diskutere den stigende søgen efter smarte løsninger til at omarrangere landdistrikter til, hvad der kunne betegnes som 'SMARTE LANDSKABER'. Ikke mindst fordi den gradvise implementering af smartere og mere præcise teknologier sker parallelt med et fundamentalt tab af biodiversitet i Danmark. Man kan samtidigt være bekymret for, at optimeringens strukturelle og æstetiske logikker i stigende grad reducerer mulighederne for at opleve ukontrollerede og ubestemte landskabsrum – fristeder.

Tilbage i 2015 beskrev Søren Gram og Teknologirådet, at der var lavet planer svarende til ...

130-140%

... af det danske territorium

Af arkitekt **Jens Christian Pasgaard**, Pasgaard Arkitektkontor samt lektor **Karen Olesen**, professor **Tom Nielsen** og lektor emeritus **Morten Daugaard** fra Arkitektskolen Aarhus

Danmark kan allerede i dag beskrives som ét sammenhængende, gennemplanlagt, ekstremt højt udnyttet og urbaniseret territorium.^{1,2} Hertil kommer, at Danmarks landbrugs- og fødevareresektorer er blandt de mest digitaliserede i verden, og at der er en stigning i landbrug, der anvender præcisionsteknologi.³ Der er således ikke meget, der er overladt til tilfældighederne. Og udviklingen går kun i retning af yderligere arealoptimering.

Både på nationalt og kommunalt niveau udarbejdes der i disse år talrige strategiske handlings- og udviklingsplaner.

Planerne handler både om, hvordan vi kan indfri klima- og biodiversitetsmål inden 2030, samt hvordan vi kan skabe ny grøn infrastruktur og generel bæredygtig samfundsudvikling. Der er et stort tidspres for at realisere planerne, og der er samlet set udsigt til signifikante ændringer i Danmarks fremtidige arealpuslespil.

Når man ser samlet på mangfoldigheden af strategiske tiltag og initiativer, så tegner der sig et billede af et Danmark, der kun bliver mere og mere funktionelt indrettet. Her skal blot omtales tre strategier (ud af mange mulige), som rummer dilemmaer og udfordringer. Strategierne er ikke nødvendigvis 'smarte' i den forstand, at de er baseret på informationsteknologi, men de repræsenterer alle en tankegang, der handler om effektivisering og rationalisering.

A) ENERGIPRODUKTION

Regeringen har netop lavet 'Klimaaf tale om mere grøn energi fra sol og vind på land 2023', der følger op på tidligere aftaler. I det strategiske reformforslag 'Danmark kan mere II' fra april 2022 er et af de centrale mål at skabe meget mere grøn strøm end i dag. Forslaget omfatter en firedobling af produktionen af grøn el på land primært i form af vindmøller og solcelleanlæg.⁴ I den nye aftale står der, at "Aftalparterne er enige om, at der i foråret 2024 fremsættes en ny lov om større energiparker, hvori energiparker inden for de udpegede arealer tildeles særlige vilkår, der bl.a. lemper hensyn til arealbeskyttelse og dermed gør det nemmere og hurtigere at få tilladelser til opstilling af vedvarende energi, herunder i forhold til placering af PtX-anlæg og virksomheder i tilknytning til energiparkerne."

Det er velkendt, at det i praksis har vist sig svært og konfliktfyldt at finde arealer til disse pladskrævende installationer. Men der er også en grundlæggende risiko for, at de tekniske installationer kommer til at optage plads, der ellers kunne bidrage til at øge

biodiversitet og biomasse.⁵ Men mest problematisk er formentlig, at reformforslaget taler for en betragtelig hurtigere sagsbehandling. I praksis betyder det, at regeringen vil fjerne barrierer, der står i vejen for hurtige godkendelsesprocesser. En sådan hastighed kan resultere i forhastede beslutningsprocesser med mangelfulde kortlægnings- og inddragelsesprocesser. En sådan fremgangsmåde vil udfordre det danske planlægningssystem med den risiko, at kulturlandskaber, landskabsæstetik og ikke-funktionelle landskabs-elementer vil få meget lidt opmærksomhed.⁶

B) LANDSBYPLANLÆGNING

I 2019 blev der foretaget en planlovsændring, der pålægger danske kommuner at arbejde strategisk med landsbyplanlægning.⁷ Ændringen betyder, at kommuneplanlægningen fremover skal vurdere og tage stilling til den enkelte landsbys muligheder. Kan udviklingen vendes? Eller kan landsbyen med fordel afvikles?

Samlet set er denne planlovsændring et udtryk for et samfund, som ikke længere accepterer stagnation og ineffektivitet. Men der er her en risiko for, at optimeringstænkningen glemmer den ressource, der ligger i forfald og billige kvadratmeter. En ressource der uventet kan blive grobund for nye kreative tiltag og tilflyttere. Måske er det vigtigt at lade bestemte områder forblive i en fase med usikkerhed og acceptere stedernes liminale karakter? Særligt i en tid med store usikkerheder på både lokal og global skala (ikke mindst som følge af COVID-, Rusland-Ukraine- og Israel-Hamas-kriserne).

C) REWILDING

Danmark er i dag det land i Europa med mindst beskyttet natur og med faldende biodiversitet. Men med den nyligt vedtagne aftale om beskyttelse af den globale biodiversitet, 'The Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework', så er vi fremadrettet forpligtet til at beskytte 30% af vores landjord.⁸ Heldigvis er der stigende politisk interesse for at etablere større og mere sammenhængende naturområder til gavn for biodiversiteten.⁹

I den sammenhæng spiller forvaltningsmodellen 'rewilding' en vigtig rolle. Det er en model, hvor man tilstræber at skabe selvforvaltende økosystemer med minimal menneskelig regulering af vegetation og megafauna. Men en central udfordring er, at store græssende dyr kræver plads. Hvis vi forstørrer rewildingområderne, så kan der være en fare for, at vi uforvarende kommer til at lægge endnu mere pres på arealerne udenfor rewildinghegnene. Simpelthen

Danmarks landbrug er blandt de mest digitaliserede i verden, og der er en stigning i landbrug, der anvender præcisionsteknologi. Der er ikke meget, der er overladt til tilfældighederne. Og udviklingen går kun i retning af yderligere arealoptimering.

FOTO: PAULO COSTA

for at kunne opretholde produktionen. Der kan være en risiko for, at biodiversitetsniveauet uden for hegnene rent faktisk vil falde i processen med at skabe højtydende 'naturøer'.

Når man diskuterer det uforudsigelige landskab som et muligt fristed, så kan rewilding umiddelbart synes at være svaret på vores søgen. I den forstand at der let kan etableres en mental kobling mellem fristed og den uforstyrrede natur. Men man kan også argumentere modsat; at arealer allokere til rewilding med deres adfærds- og forvaltningskodning i mange tilfælde ikke vil være menneskets fristed.

Summen af strategiske initiativer

Når vi ser på tværs af de tre nævnte strategiske tiltag og initiativer, så demonstrerer de samlet set to logikker, der kommer til udtryk på to forskellige skalaer på samme tid: Den ene logik handler om pixelering, den anden om multifunktionalitet.

Pixelering

Kortlægninger og jordbundsanalyser bliver stadig mere præcise. Det såkaldte præcisionslandbrug opererer med en finere og finere maske-/pixelstørrelse, der betyder, at man kan målrette anvendelse og udbytte af hver eneste kvadratmeter jord, man ejer. Denne logik bag smart arealanvendelse ser i stigende grad også ud til at være gældende i en langt større skala, hvor store områder udpeges som særligt ideelle til bestemte formål og funktioner. Det er funktionalistisk storskalaplanlægning, som betyder, at landets territorium i stigende grad tager form af kæmpe puslespilsbrikker eller kæmpe pixels. Det er en udvikling, der uden tvivl vil skabe større effektivitet i alle henseender, men som også kan true den kvalitet og appel, der ligger i at have komplekse og uoverskuelige landskaber. Kvaliteter der kendetegner vores mindre intensivt udnyttede landskaber.

Multifunktionalitet

Det er velkendt, at vi mangler kvadratmeter til at gennemføre de mange strategiske planer. Tilbage i 2015 beskrev Søren Gram og Teknologirådet, at der var lavet planer svarende til 130-140 % af det danske territorium.¹⁰ I dag er det problem formentlig ikke blevet mindre, når man tænker på skalaen af de nye Power-to-X anlæg, der er på planlægningsstadiet.¹¹ Flere forsknings- og pilotprojekter har peget på

multifunktionalitet og jordfordeling som en del af løsningen.¹² Ideen om multifunktionalitet er på mange måder fornuftig og vil formentlig starte et nyt arealpuslespil, hvor man søger efter at finde synergier og løsninger, hvor arealer kan opfylde flere arealinteresser på samme tid eller skifte funktion alt efter årstiden. Der tænkes i lag og flerprogrammering. Et konkret eksempel er, når solpaneler hæves for at give plads til afgrøder eller græssende husdyr under dem. Alt sammen umiddelbart fornuftigt, men også løsninger der kun accelererer effektivitetstænkningen. Gram og andre debattører argumenterer for, at der er brug for politikere, der har modet til at prioritere. Vi vil mene, at der er et lige så afgørende behov for stemmer, der tilbyder et andet perspektiv på landskabet; et perspektiv som giver mulighed for, at andre og mindre vækstorienterede faktorer kan indgå i ligningen.

Hvad karakteriserer 'det usmarte fristed'?

Som overskriften 'Det usmarte landskab – som et muligt fristed?' indikerer, så betragter vi det 'usmarte' som en værdifuld, men også truet kvalitet ved vores landskaber. Ved 'det usmarte' forstår vi en oplevelse eller tilstand karakteriseret ved mangel på kontrol, mangel på funktionalitet, usikkerhed, ustabilitet og foranderlighed. Modsætningen til det smarte og strømlinede. Ikke let at tyde. Det ukloge ser ud til at være et grundlæggende behov for det nysgerrige

For at forbinde den verden vi lever i med den verden, vi lever af, så er vi nødt til at stoppe med at tænke på historien som en fremadgående bevægelse, at skære fortiden fra fremtiden og efterlade den.

Et konkret eksempel på effektivitets-tænkning og multifunktionalitet er, når solpaneler hæves for at give plads til afgrøder eller græssende husdyr under dem.

FOTO: ESPEN BECK

og udforskende menneske. Et fristed kan tilbyde en alternativ måde at være til stede i verden på.

Latour og Schultz hævder, at for at forbinde den verden vi lever i med den verden, vi lever af, så er vi nødt til at stoppe med at tænke på historien som en fremadgående bevægelse, at skære fortiden fra fremtiden og efterlade den.¹³

I forhold til diskussionen om de usmarte landskaber, så mener vi, at Latour og Schultz's argument peger på et behov for at inkorporere eksisterende fysiske strukturer – naturlige eller menneskeskabte – i fremtidige transformationsstrategier. Vi mener, at det er afgørende at anerkende vigtigheden af elementer, der ikke 'passer' til bestemte strategier. Elementer der kan udgøre 'sprækker' og 'huller' i den overvældende orden, der ellers i stigende grad definerer vores landskaber. Sådanne 'sprækker' og 'huller' kan være tilvejebragt af eksisterende læbeplantninger, forhistoriske gravhøje, kirker og kirkegårde, men også af fligede små- og landsbyer samt af tekniske installationer og forladte bygningsstrukturer, der ligger spredt ud over det danske territorium. Alle elementer der, i positiv forstand, obstruerer den komplette rumlige megaskalering og homogenisering.

Vi anser 'sprækkerne' og 'hullerne' som særdeles værdifulde. Nogle ikke helt kontrollerbare 'landskabs-elementer' der skal anerkendes i planlægnings-

processer, så vi sikrer steder, der måske kan danne afsæt for i dag uforudsete initiativer og aktiviteter.

Det kalder på en mere intelligent og nuanceret tilgang til bevaring og beskyttelse. Det handler ikke om at bevare en fysisk status quo, men snarere om at sikre nogle arealer, der undslipper den ellers altomfattende strategiske planlægningsoptik. 'Sprækkerne' og 'hullerne' er steder, der rummer fortid, nutid, den menneskelige hukommelse og flertydige æstetiske erfaringer.

¹Nielsen, T. (2009) Det urbaniserede territorium: Østjylland under forandring. (1 udg.) Arkitektens Forlag.

²Nielsen, T. (2023) Byen Danmark. Arkitektens Forlag.

³Danmarks Statistik (2022) Stigning i areal med præcisionslandbrug. Online: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=42525> (tilgået 2. nov., 2023).

⁴Regeringen (2022) Danmark kan mere II. Uafhængighed af russisk gas. Danmark skal være grønnere og sikrere. Udgivet af: Statsministeriet.

⁵Beier, C. (2022) Professor: Solpaneler i det åbne land er ikke en klog beslutning. Online: <https://www.altinet.dk/energi/artikel/professor-der-er-ikke-plads-til-flere-solpaneler-i-det-aabne-land> (Tilgået 18. nov. 2022).

⁶Rentz-Petersen, N. (2022) Arkitekt: »Der er lige en ting, I ikke må glemme«. Politiken 28. April. Online artikel: <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art18740274/%C2%BBDer-er-lige-en-ting-i-ikke-m%C3%A5-glemme%C2%AB> (Tilgået 18. nov. 2022).

⁷Retsinformation (2018) Lov om ændring af lov om planlægning (Strategisk planlægning for landsbyer). Online: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2018/1715> (Tilgået 2. november 2023)

⁸Vedtaget ved biodiversitetskonferencen COP15 i Montreal, december 2022. Online: <https://www.unep.org/un-biodiversity-conference-cop-15> (Tilgået 2. nov. 2023).

⁹Aarhus University (2021) Biodiversitetseffekter af rewilding.

Videnskabelig rapport fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi. nr. 425. Available at: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefndmkaj/https://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf> (Tilgået 2. nov. 2023).

¹⁰Teknologirådet (2015) Kampen om m2- Prioritering af fremtidens arealanvendelse i Danmark. Fonden Teknologirådet. Online: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefndmkaj/https://tekno.dk/app/uploads/2015/08/Prioritering-af-fremtidens-arealanvendelse-i-Danmark.pdf> (Tilgået 18. nov. 2022).

¹¹Skaanning, A.-M. og Osmundsen, P. (2023) Ringkøbing-Skjern får et verdens største energianlæg til 60 milliarder kroner: Her skal det ligge. Dagbladet Ringkøbing-Skjern, 24. januar, 2023. Online: <https://dbrs.dk/ringkoebing-skjern/ringkoebing-skjern-faar-et-af-verdens-stoerste-energianlaeg-til-60-milliarder-kroner-her-skal-det-ligge> (tilgået 2. nov., 2023).

¹²Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2022) Pilotordning for Multifunktionel Jordfordeling. Vejledning om samtykke til fri multifunktionel Jordfordeling. Published by: Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Landbrugsstyrelsen.

¹³Latour, B og Schultz, N. (2022) Notat om den nye økologiske klasse (oversat fra den franske udgivelse: "Mémorandum sur la nouvelle classe écologique" af Torsten Andreassen). Hans Reitzels forlag.

SAMMENHÆNGSKRAFT

Hovedstadsregionen, hvor blev den af?

Drøftelser med borgmester, kommunaldirektør og den ansvarlige for kommunens fysiske planlægning i fire forskellige kommuner viser, at disse – til forskel fra ÆBÆ – ikke ønsker tidligere tiders **REGIONAL PLANLÆGGENDE MYNDIGHED** genoplivet. Men sammenhængskraften i Hovedstaden lider blandt andet under egenrådige beslutninger, en tilbagetrukket stat og akutte opgaver, som ingen rigtig griber.

Af **Ældre byplanlæggere (ÆBÆ)** ved Benedicte Weber, Hans Kristensen, Jes Møller, Niels Boje Groth, Niels Østergård, Ellen Højgaard Jensen og Jan Bille.

æbæ

ældre byplanlæggere 1954-2021

ÆBÆ er et forum af ældre planlæggere med erfaringer fra forskellige offentlige og private arbejdspladser.

I ÆBÆ har vi fulgt udviklingen af Hovedstadsområdet planlægning med bekymring. Bekymring over statens passive administration af Fingerplanen. Fastholdelsen af København som den eneste centerkommune i regionen blev allerede 13 år efter den oprindelige Fingerplan fra 1947 draget i tvivl. Tvivlen førte til Principskitsens aflastningscentre i Taastrup og Lyngby efterfulgt af Regionplan 1973 med nye tværgående trafikforbindelser og en radikalt ændret fordeling af byvæksten i Hovedstadsområdet.

Oliekrisen tog pusten af væksten – og Fingerplanen genopstod som en spareplan i de forlængede købstadsfingre. Trods flere revisioner synes denne plan fastfrosset som administrationsgrundlag for kommunernes planlægning. Det er sket uden nytænkning af den regionale arbejdsdeling mellem kommunerne, udviklingen af overordnede regionale funktioner og formidlende infrastruktur.

Samtaler

Deler hovedstadskommunerne denne opfattelse af en fraværende regional planlægning? Det har vi drøftet i fire kommuner med borgmester, kommunaldirektør og den ansvarlige for kommunens fysiske planlægning.

Nej tak til ny regional myndighed

Ingen af de fire kommuner ønskede genoplivning af en regional planlæggende myndighed. Nok var de indforståede med statens tilsyn med regionens

udvikling. Men den er *“for styrende i detaljen”*. *“Glemte er den overordnede vision”* – glemt bag enerådigheden med manglende dialog om de vidtrækkende virkninger for regionen af f.eks. Lynetteholm og Avedøre Holme. Det udfordrer sammenhængskraften i Hovedstadsområdet, og synliggør *“den manglende tværgående koordinering af opgaver, der bør løses på tværs af kommunerne”*, som f.eks. udviklingen af infrastruktur, kollektiv trafik, de regionale knudepunkter i byudvikling, sygehuse og videregående uddannelse samt detailhandlens udvikling. I lyset af de nylige voldsomme oversvømmelser tilføjer vi for egen regning regionale indsatser for beskyttelse mod klimaforandringerne.

De akutte sager

Foruden savnet af langsigtet koordinering efterlystes respektfulde løsninger af konkrete og akut opståede sager med virkninger på tværs af kommunegrænser. Det rejser kritik, når dette ikke sker, som da klappingen af slam fra Lynetteholm samlede en række kommuner i en fælles protest.

Demokratisk underskud

Statens gennemførelse af de store anlægsprojekter – særligt Lynetteholm – blev kritiseret for at være udemokratisk og respektløst overfor kommunerne og deres borgere. Beslutningen blev truffet ‘over night’ og kritikken var skarp – målt med en kommunal hverdag, hvor politikernes kontakt til borgerne er en selvfølgelig del af den kommunalpolitiske kultur.

ÆBÆ efterlyser en fordomsfri drøftelse af mulighederne for en styrkelse af den regionale planlægning. Nye temaer trænger sig på – som klimaet – hvor topografiens højdekurver skal tages lige så alvorligt som Fingerplanens geografiske placering af byudviklingen ILLUSTRATIONER: FINGERPLANEN FRA 1947 TIL 2007.

Egenrådig centralkommune

Den manglende involvering af kommunerne i Hovedstadsområdet udvikling kom særligt til udtryk hos to kommuners kritiske holdning til Københavns Kommunes planlægning, der opfattedes som egenrådig. Længst 'ude' i periferien af Hovedstadsområdet og dermed i centrum for en egen oplandsdynamik føler man sig dog mindre afhængig af centralkommunen og indtager en mindre kritisk holdning til Københavns Kommunes behov for at markere sig i den internationale konkurrence.

Men, hvordan?

Med statens overtagelse af den regionale planlægning i Hovedstadsområdet og kommunernes tilbagetrukne indstilling til nye regionalt organiserede løsninger vender vi os mod staten som initiativtager. Men forventningerne er lave, fordi staten trækker sig tilbage som drivkraft for en planregulering af samfundet. Staten markedsførte en Landdistriktspolitisk redegørelse 2023 med initiativer i forhold til landdistrikterne – men hvor bliver de uløste regionale og bymæssige problemstillinger af?

I ÆBÆ efterlyser vi en fordomsfri drøftelse af mulighederne for en styrkelse af den regionale planlægning. Der er brug for at tage stilling til samspillet mellem funktioner, der rækker ud over kommunegrænserne, og med inspiration fra den kommunale hverdag er der behov for at styrke borgernes reelle deltagelse som en selvfølge i stedet for at afholde formelle høringer. Endelig trænger nye temaer sig på – som klimaet – hvor topografiens højdekurver skal tages lige så alvorligt som Fingerplanens geografiske placering af byudviklingen.

Gentænkning af organisation og styring

I en ny vision for Hovedstadsområdet melder der sig et massivt behov for koordinering og prioritering på tværs af kommunegrænserne. Alene pga. størrelsesforholdene står omegnskommunerne ofte svagt i forhold til deres fælles "storebror" – Københavns Kommune.

SAMTALER OG SPØRGSMÅL

Samtalerne med de fire kommuner giver anledning til, at vi stiller spørgsmål som disse:

- Er det realistisk, at staten påtager sig en mere aktiv regional rolle i samspil med Hovedstadskommunerne?
- Kan et nyt rådgivende regionalt organ være vejen?
- Kan der skabes folkelig og lokalpolitisk opbakning til koordinering og prioritering på tværs af kommunegrænser?
- Kan kommunerne selv blive bedre til koordinering på tværs af kommunegrænser? Eksemplerne er få og ikke uden problemer.
- Kan man for at styrke de regionale perspektiver koncentrere opmærksomheden på tidlige offentliggjorte konsekvensvurderinger af større anlægs- og infrastrukturprojekters virkninger på den regionale udvikling ('VVR')? Sådanne analyser ville have været relevante ved fremlæggelsen af projekter som inddæmninger til fremtidig byudvikling (Lynetteholmen og Avedøre Holme), nye tværgående trafikforbindelser (Letbanen og udvidelsen af Københavns Lufthavn med tilhørende regionale logistikfunktioner), ændringsforslag til transportkorridoren, regionale affaldsdeponier, udlæg af større ikke-stationsnære erhvervsarealer og lignende.

Spørgsmål som disse er ikke blot til inspiration for videre faglige drøftelser om at styrke det regionale blik i planlægningen, men kan også indgå som inspiration til Arkitektforeningens konkurrence om Fingerplan 2.0.

FRA ALMENNYTTIGT GÅRDRUM
TIL HALVOFFENTLIGT BYRUM:

En ny måde at mindske social og fysisk segregation

Kan nye boldbaner på en boligafdelings matrikel være med til at agere løftestang for udvikling af sociale relationer på tværs af byens socioøkonomiske og geografiske skel? Og hvad sker der, når en fodboldklub bliver en aktør i udviklingen af lokalsamfundet? På Nørrebro er man i gang med at etablere boldbaner på AKB Lundtoftegades matrikel kombineret med et halvoffentligt byrum i projektet '**NØRREBRO SAMLES PÅ BANEN**', de involverede parter har mange og forskellige forventninger. Gennem de kommende 7,5 år følges forandringerne som en del af forskningsprojektet '**MØDESTEDER SOM LØFTESTANG FOR SOCIAL MOBILISERING I UDSATTE BOLIGOMRÅDER**'.

Af lektor **Christine Benna Skytt-Larsen**, professor **Anne Gravholt Busck**, lektor **Trine Agervig Carstensen** og videnskabelig assistent **Anna Romby Nielsen** fra Institut for Geovidenskab og Naturressourceforvaltning, Københavns Universitet

Ofte bliver det argumenteret, at møder og interaktion mellem forskellige sociale grupper kan skabe nye relationer og føre til brobyggende social kapital til gavn for såvel den individuelle velfærd som for fællesskaber i og mellem lokale boligområder. Dette gennemsyrrer tankegangen bag områdefornyelse af udsatte boligområder, hvor der ofte forsøges at skabe nye attraktive byrum, der skal fungere som mødesteder på tværs af boligområder og socioøkonomiske skel. I tætte byområder er ledige arealer en mangelvare. Nytænkning kan derfor være nødvendigt, når der skal findes plads til nye mødesteder.

Etableringen af Bevægelsestovret er et konkret forsøg på at koble sociale og fysiske indsatser og skabe et nyt og attraktivt boligområde.

ILLUSTRATION: MASU PLANNING

Der har ikke været sindsygt stor involvering af alle mulige udefra ud over fodboldklubben. Og det, tror jeg også, har været ret fornuftigt.

Søren-Emil Schütt,
tidl. forperson i AKB
Lundtoftegade

Dette er projektet "Nørrebro Samles På Banen" et eksempel på. Her samarbejder en lokal fodboldklub, Nørrebro United sammen med en lokal almennyttig boligforening, AKB Lundtoftegade og Københavns Kommune om at skabe et nyt mødested i et af boligforeningens grønne gårdrum. I projektet inddrages et areal ejet af det almennyttige boligselskab til et halvoffentligt byrum, som både lokale beboere og besøgende udefra kan bruge. Det nye mødested kaldes "Bevægelsestovret" og forventes at stå færdig inden udgangen af 2024.

Bevægelsestovret – en kobling af fysiske og sociale indsatser

AKB Lundtoftegade ligger i den vestlige del af Nørrebro på grænsen til Frederiksberg kommune. Bevægelsestovret skal etableres i boligforeningens sydligste og mest afsidesliggende gårdrum, som i dag er omkranset af en høj boligblok, trådhegn og hække og derfor bruges mindre end boligområdetets øvrige gårdrum. Visionen er at skabe et åbent og inviterende byrum med faciliteter til boldspil og fysisk træning for både beboere i boligforeningen og borgere fra hele bydelen.

Planen er at skabe et nyt byrum inddelt i zoner, der indbyder til forskellige grader af aktivitet og opholdsmuligheder, som dermed muliggør gradvise møder

mellem forskellige typer af borgere med forskellige behov. Langs de almene boliger skal der være en halvprivat opholdszone med havekarakter, mens en aktiv zone nær vejen vil være åben og inviterende i forhold til udefrakommende. De to zoner skal bindes sammen af en såkaldt dialogzone med et grønt og bakket terræn.

Etableringen af Bevægelsestovret er et konkret forsøg på at koble sociale og fysiske indsatser. Fra AKB Lundtoftegades side er Bevægelsestovret en del af en større forandringsplan, der skal skabe et nyt og attraktivt boligområde. For fodboldklubben Nørrebro United og Københavns Kommune handler projektet om at opskalere fodboldklubbens faciliteter, for på denne måde at kunne nedbringe en hastigt voksende venteliste. Et vigtigt greb i samarbejdet har været at udarbejde en brugsaftale mellem fodboldklubben, repræsenteret af Københavns Kommune, og boligforeningen, repræsenteret af KAB. I brugsaftalen reserveres halvdelen af pladserne på fodboldholdene til børn fra boligforeningen AKB Lundtoftegade, mens resten af pladserne kan gå til børn fra ventelisten, der ofte kommer fra mere ressourcerstærke familier i bydelen.

Planlægningsprocessen

Der er mange aktører involveret i projektet om

i dag er området omkranset af trådhegn og hække og bruges mindre end boligområdets øvrige gårdrum.

FOTO: ANNA ROMBY NIELSEN

Bevægelsestorvet. Styregruppen består af fodboldklubben Nørrebro United, AKB Lundtoftegade, KAB/ AKB København, Kultur- og Fritidsforvaltningen/ Københavns Kommune, rådgivningsfirmaet MASU Planning og projektledere fra de medfinansierende fonde Realdania samt Lokale og Anlægsfonden. Ifølge den tidligere forperson i AKB Lundtoftegade, Søren-Emil Schütt, har der været brug for involvering af en relevant aktørkreds, da ideen om at skabe et halvoftentligt mødested på et alment boligområdes matrikel er helt ny: "Der har ikke været sindssygt stor involvering af alle mulige udefra ud over fodboldklubben. Og det, tror jeg også, har været ret fornuftigt. Fordi vi jo har skulle navigere efter en balancegang. For hvad sker der egentligt med et boligområde, når vi som bestyrelse jo faktisk siger: 'Okay, nu går vi fra at være en bestyrelse, der kontrollerer vores drift til at se os selv som en lokalsamfundsaktør?'" Derfor er aktørkredsen sammensat af grupper, der har direkte eller indirekte erfaring i arbejdet med den almene boligsektor dog bortset fra Nørrebro United.

Gennem hele planlægningsprocessen har der været fokus på at skabe lokalt ejerskab og forankring for at sikre, at Bevægelsestorvet bliver et attraktivt mødested, som såvel lokale beboere som udefrakommende vil tage i brug. Den borgerinddragende proces har taget udgangspunkt i boligforeningens stærke tradition for beboerdemokrati. Ifølge de involverede aktører har det betydet, at processen har været langstrakt og til tider langsommelig. Men aktørerne pointerer, at processen er vigtig for, at det kommende byrum kan indfri intentionen om at koble sociale og fysiske indsatser.

Forventninger til det kommende byrum

De involverede aktører har forskellige forventninger til Bevægelsestorvet. Det spænder fra kriminalitetsforebyggelse og tilgængeliggørelse af foreningsidræt, til at processen og etableringen kan fungere som løftestang for udvikling af sociale relationer på tværs af byens socioøkonomiske og geografiske skel.

”

Trods en vis modstand mod at frigive deres private gårdrum til nye brugere, ser det ud til, at den intensive beboerinddragelsesproces båret frugt. De fleste beboere er efterhånden positivt stemte over for projektet.

Trods en vis modstand mod at frigive deres private gårdrum til nye brugere, ser det ud til, at den intensive beboerinddragelsesproces båret frugt. De fleste beboere er efterhånden positivt stemte over for projektet. Mange udtrykker glæde over at få et nyt og indbydende grønt gårdrum med fodboldbane, som vil kunne bidrage til at højne opholds- og aktivitetsmuligheder for boligområdets beboere i særdeleshed for børn og unge og deres familier.

I en beboerundersøgelse foretaget i efteråret 2023 svarer de fleste, at de forventer, at andre beboere vil komme til at møde nye mennesker i det nye byrum, men ikke at de selv vil komme til det. Det er derfor et åbent spørgsmål, om visionen om at skabe et sted, der kan facilitere møder på tværs af boligområder og med det mindske konsekvenserne af fysisk og social segregation, bliver opfyldt.

Forskningsprojektet 'Mødesteder som løftestang for social mobilisering i udsatte boligområder', der er finansieret af Realdania, Lokale og Anlægsfonden samt Københavns Universitet gennemfører dybdegående undersøgelser af fem specifikke mødestedeprojekter, der indgår i Realdania og Lokale og Anlægsfondens kampagne Fælles Rum, nærmere bestemt 'Haven' i boligområdet Folehaven i Valby, København, 'Friheden' i boligområdet Lindholm i Nykøbing Falster, 'Den Grønne Arena' i bydelen Aalborg Øst i Aalborg samt 'Nørrebro Samles På Banen' i hhv. Lundtoftegade og Titanparken på Nørrebro i København.

Forskningsprojektet vil blive gennemført over 7,5 år og indebærer fire feltstudiefaser, der undersøger de planlagte mødesteder fra planlægning over etablering til ibrugtagning. Projektet har til formål at undersøge, i hvilken udstrækning etablering af fysiske mødesteder i og omkring almennyttige boligområder i Danmark kan bidrage til etablering af sociale relationer over sociale og fysiske skel, styrke den lokale stedstilknytning og bidrage til kvalitativt forandrede hverdagsliv.

FOTO: ASTRID MARIA BUSSE RASMUSSEN

NY PUBLIKATION

Skab trygge byer og boligområder

Byer og boligområder udgør vigtige rammer for vores liv, møder mellem mennesker og følelsen af tryghed. Det er afgørende, at vi træffer planlægningsbeslutninger, som prioriterer tryghed lige så højt som andre behov i byudviklingen – både når vi fornyer eksisterende områder og planlægger nye.

Publikationen 'Trygge Byer og Boligområder' tilbyder en række tilgange og eksempler, som kan hjælpe planlæggere og andre med at integrere tryghedsaspekter i deres arbejde. Vi har samlet inspirerende eksempler fra adskillige danske kommuner. Her kan du få konkrete indblik i, hvordan kommunerne har prioriteret tryghed i deres kommuneplaner, lokalplaner, politikker, strategier, udbud og meget mere. Vi håber på denne måde at bidrage til at skabe tryggere og mere livlige byområder, hvor borgerne kan trives og føle sig trygge.

Publikationen er udarbejdet som en del af Bo Trygt-initiativet, skabt af TrygtFonden og foreningen Realdania i samarbejde med Videncentret Bolius og Det Kriminalpræventive Råd. Dansk Byplanlaboratorium har været en del af Bo Trygt-samarbejdet siden 2020.

VIL DU VIDE MERE?

Vil du vide mere om, hvordan du kan integrere tryghedsaspekter i dit arbejde? Hos Dansk Byplanlaboratorium kommer vi gerne ud og fortæller om tryghedsfremmende byplanlægning. Kontakt direktør, Tina Saaby eller projektleder, Mads Angelsø for at høre mere om oplæg, kurser og konferencer.

Gå på opdagelse i publikationen på byplanlab.dk

UDBYGNINGSAFTALER OG MEDFINANSIERING

Vigtigt med bredt kendskab i organisationen

UDBYGNINGSAFTALER er et redskab i Planloven, der betyder, at en kommune kan indgå frivillige aftaler med private grundejere om at medfinansiere infrastruktur ved byudvikling. Vejloven indeholder også muligheder for medfinansiering. Kendskabet til mulighederne skal være bredt i forvaltningerne, så de rigtige finansieringsformer bruges aktivt.

Af jurist **Simon Ullits Christensen**, Juridisk Afdeling, By og Land, Aalborg Kommune og lektor, landinspektør, jurist og ph.d. **Finn Kjær Christensen**, Aalborg Universitet

Vedtagelse af en ny lokalplan vil ofte udløse et behov for ny infrastruktur eller udbygning af den eksisterende. Her tænkes ofte på veje. Det kan f.eks. være ombygning af et kryds til at være lysreguleret, en rundkørsel, sideudvidelse eller andet. Er infrastrukturen ikke på kommunens investeringsoversigt, kan planens vedtagelse og senere realisering være afhængig af, om anlægget kan medfinansieres. Udbygningssaftalen i planlovens § 21b er for mange et kendt redskab til at medfinansiere den infrastruktur, som er nødvendiggjort af den nye planlægning.

Flere muligheder for medfinansiering

Udbygningssaftaler er dog kun en af flere medfinansieringsformer, og sagen om udbygningssaftaler fra Aalborg Kommune har vist, at udbygningssaftaler ikke kan anvendes i alle tilfælde til at opnå den nødvendige medfinansiering. Hvis medfinansiering samtidig er en nødvendighed for, at økonomien hænger sammen, kan det forhindre, at lokalplanen bliver vedtaget, da man politisk ikke kan forsvare at påføre kommunen en udgift, som der ikke er afsat de økonomiske midler til. Dette uanset hvor meget udvikler og kommunen måtte ønske lokalplanens vedtagelse og realisering.

Udgangspunktet er, at kommunen skal forestå og har udgifter til arbejder på offentlige veje. Det gælder både nyanlæg og udbygning af eksisterende veje (vejlovens § 8, stk. 1). Der findes en række

undtagelser til dette udgangspunkt, hvor det i stedet vil være grundejer/udvikler, som vil skulle afholde udgiften til infrastrukturen. Der er altså andre muligheder for medfinansiering, og udbygningssaftalen efter planloven er blot én ud af flere muligheder.

I vejlovens kapitel 4 findes regler om vejbidrag. Vejbidrag kan anvendes i de tilfælde, hvor der skal anlægges ny offentlig vej eller en eksisterende offentlig vej skal sideudvikles med et yderligere spor, cykelsti eller forto. Vejloven indeholder også en hjemmel i § 8, stk. 3, til at indgå en frivillig aftale om arbejder på vejen, som ligger udenfor kommunens ansvarsforpligtigelse – dvs. endnu en aftale mulighed, men uden der er tilknyttet en lokalplan. Når kommunen giver adgangstilladelser (overkørsler), kan der stilles krav om, at ansøger afholder udgifterne til den infrastruktur, som er nødvendiggjort af adgangstilladelsen, dette kan f.eks. være lysregulering eller svingbaner. Endeligt er det også et spørgsmål om, hvorvidt vejen skal være offentlig vej eller privat fællesvej. Det er kommunens afgørelse. Forskellen ligger i, at private fællesvej ikke er kommunens udgift.

Lav en analyse af mulighederne

De forskellige muligheder for medfinansiering har hver deres anvendelsesområde, fordele og ulemper. Nogle er aftalebaserede, mens andre er afgørelser eller vilkår i afgørelser. Skal man som kommune lykkedes bedst muligt med at medfinansiere den

infrastruktur, som den nye planlægning udløser behov for, vil det være nødvendigt i hvert enkelt tilfælde at analysere:

- hvilke(n) medfinansiering er anvendelig
- hvilken vil være mest fordelagtig/hensigtsmæssig i den konkrete case

Analysen af, hvilken medfinansieringsform, der skal anvendes, vil i sagens natur inkludere en analyse af, hvilke muligheder som lovligt vil kunne anvendes, men bør også inkludere mere generelle strategiske og politiske overvejelser. Det kan derfor være komplekst, hvilken medfinansieringsform der skal anvendes, da der oftest vil være flere muligheder rent juridisk, men der kan så være andre hensyn, som gør den ene medfinansieringsform mere hensigtsmæssig i den konkrete case.

De forskellige muligheder skal også bringes i spil på forskellige tidspunkter i processen. For eksempel dur vejbidrag ikke, hvis man er i gang med at etablere vejen, og udbygningsaftaler skal følge lokalplanprocessen. Enhver kommune, som arbejder med byudvikling, bør derfor sikre sig know-how til at kunne udføre ovenstående analyse. Dette vil dels sikre lovligheden i kommunens aftaler og afgørelser om medfinansiering, men også muliggøre mere byudvikling, herunder at lokalplaner vedtages og realiseres. Det vil være til gavn både for kommunen og udvikler, at kommunen har styr på medfinansieringsmulighederne – hvor alternativt for udvikler ofte vil være at afvente, at projektet kommer på kommunens investeringsoversigt.

Vigtigt med bredt kendskab i organisationen

Det er ikke tilstrækkeligt, at viden omkring medfinansieringsformerne alene ligger hos planlæggerne, idet lokalplanen oftest skabes i et samarbejde mellem kommunens afdelinger, her vil særligt mobilitetsafdelingerne (trafik og veje) spille en væsentlig rolle og kan have stor indflydelse på, hvilken medfinansieringsform der skal anvendes. Andre afdelinger vil også være inddraget f.eks. økonomi, som skal fakturere medfinansieringen og juridisk afdeling, som evt. skal yde rådgivning i forhold til valg af medfinansieringsform. Hvis ikke dette kendskab sikres bredt i organisationen, og der etableres sagsgange og processer herfor, er der risiko for, at medfinansieringsmuligheden misses, og det herefter vil være op til kommunen selv at finde finansiering i kommunens budget.

Hvis medfinansiering ... er en nødvendighed for, at økonomien hænger sammen, kan det forhindre, at lokalplanen bliver vedtaget, da man politisk ikke kan forsvare at påføre kommunen en udgift, som der ikke er afsat de økonomiske midler til.

”

Vejanlæg er ofte aktuelle i forhold til udbygningsaftaler og medfinansiering. FOTO: FINN KJÆR CHRISTENSEN

BYVANDRINGER TIL SIDSTE ÅRS NOMERENDE TIL BYPLANPRISEN 2023

Du inviteres til at tage med på byvandring til sidste års nominerede til Byplanprisen 2023

- Byvandringerne er arrangeret i samarbejde med Arkitektforeningen, de involverede kommuner og er gratis.
- Der er et afmeldingsgebyr, hvis du ikke møder op.
- Du melder dig til på www.byplanlab.dk

13. MAJ 2024
KL. 16-18
Byvandring
i Sydhavns-
kvartret,
København

27. MAJ 2024
KL. 16-18
Byvandring
i Hyldager-
kvartret,
Albertslund

10. JUNI 2024
KL. 16-18
Byvandring
i Passagen,
Thisted

VINDER 2023

13/5

FOTO: KØBENHAVNS KOMMUNE

KØBENHAVNS KOMMUNE DET STORE SYDHAVNSLØFT

Områdefornyelsen Sydhavnen viser mesterligt, hvordan samarbejde på tværs af fagområder lykkedes med at tænke skolegård, handelsliv, metroforpladser, bynatur og klimasikring ind i en sammenhæng kombineret med at involvere den mangfoldighed af mennesker, der bor og bruger kvarteret.

NOMINERET 2023

27/5

FOTO: ALBERTSLUND POSTEN

ALBERTSLUND KOMMUNE HYLDAGER BAKKER

Projektet blev nomineret for at skabe en sammenhængende by, hvor støj ikke bliver løst alene med at skabe større barrierer, men ved at skabe invitation, aktiviteter og nye forbindelser. Det er projektets styrke, at det understøtter intensionen i hovedstadens grønne kiler og samtidig lykkedes med at skabe større livskvalitet for indbyggerne, bedre biodiversitet og indarbejder klimatilpasning som en integreret del af det arkitektoniske helhedsgreb.

NOMINERET 2023

10/6

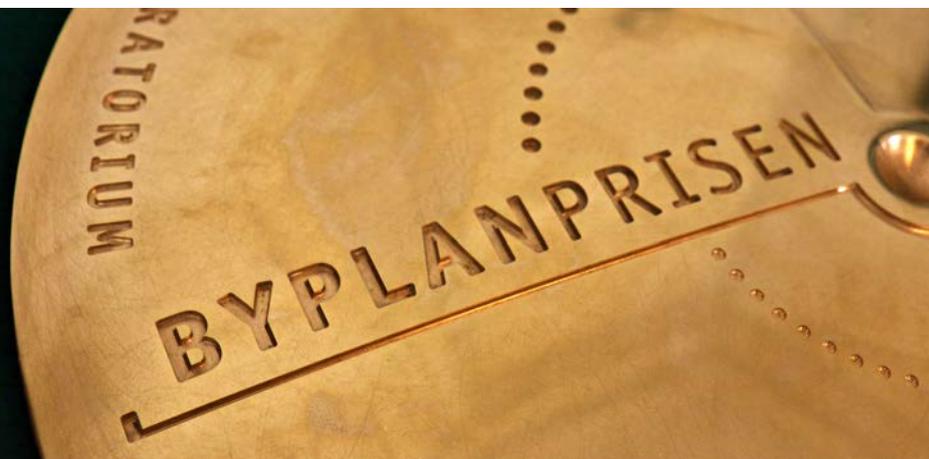
FOTO: THISTED KOMMUNE

THISTED KOMMUNE PASSAGEN MELLE BY OG FJORD

Projektet blev nomineret, fordi det indeholder et stærkt gennemført strategisk greb, en god og engageret borgerinvolvering som både bruger de mindre greb som hackatons og de store langsigtede med at etablere og evaluere borgergrupper, der selv driver byens liv videre. Projektet understøtter en sammenhængende by i menneskelig skala og har resulteret i flere smukke lokale steder med høj arkitektonisk kvalitet.

Klima og kvalitet

BYPLAN PRISEN 2024

Indstil Danmarks bedste byudviklingsprojekter til Byplanprisen 2024 – store som små!

God byplanlægning er forudsætningen for fremtidens bæredygtige og levende byer og bydele – og overalt i Danmark pibler det frem med innovative og inspirerende planer for byudviklingen, som enten er gennemført eller i gang med at blive realiseret.

Har du været en del af et spændende byplanlægningsprojekt, eller kender du et projekt, der har inspireret dig, så er det nu du kan indstille til Byplanprisen 2024.

I 2024 er årets tema **KLIMA OG KVALITET**, både kommuner, organisationer og privatpersoner kan indstille en byplan eller byudviklingsprojekt.

Du finder vedtægter, indstillings-skema, kontaktoplysninger m.m. på byplanlab.dk/byplanprisen

*Københavns Kommune
vandt i 2023 Byplanprisen for
"Det store Sydhavnsløft".*

Foto: Københavns Kommune

Frist for indstillinger er 27. maj 2024

dansk byplan
laboratorium

Arkitektforeningen

Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse

Byplanlaboratoriets øverste myndighed udgøres af en **BESTYRELSE PÅ 11 MEDLEMMER**. Den rådgives af et repræsentantskab på godt 60 personer fra en lang række organisationer og myndigheder med tilknytning til planlægning.

Forperson
Stadsarkitekt
LISBET WOLTERS
Vejde Kommune

Valgt af repræsentantskabet 2018-2022. 2022-2026 som formand

Næstforperson
Seniorforsker,
MARIE STENDER
BUILD, AAU KBH

Valgt af bestyrelsen 2017-2025

Udviklingsdirektør, partner
ALEXANDRA VINDFELD HANSEN
SLA

Valgt af repræsentantskabet 2018-2026

Programchef,
Fremtidens Byer
ANNA ESBJØRN
CONCITO

Valgt af repræsentantskabet 2022-2026

Direktør for
Teknik og Miljø
BETTINA HEDEBY
MADSEN
Hjørring Kommune

Valgt af repræsentantskabet 2018-2026

Direktør
HANS-BO HYLDIG
FB gruppen

Valgt af repræsentantskabet 2017-2025

Betyrlesmedlem
udpeget af KL

Posten er pt ubesat

Næstforperson
Vicedirektør,
Miljø og Teknik
KARSTEN BIERING
NIELSEN
Københavns Kommune

Udpeget af Københavns Kommune 23023-2027

Underdirektør
SARA PAARUP
Plan- og Land-
distriktsstyrelsen

Udpeget af By-, Land- og Kirkeministeriet 2024-2028

Partner og
byplanlægger
RASMUS CASSØE
Grandville

Valgt af bestyrelsen 2022-2026

Specialkonsulent
TOMMY TVEDERGAARD
MADSEN
Region Nordjylland

Udpeget af Danske Regioner 2023-2027

Nyt bestyrelsesmedlem

Byplanlaboratoriets har fået et nyt medlem, nemlig underdirektør **SARA PAARUP**, Plan- og landdistriktsstyrelsen. Sara Paarup er udpeget af By-, Land- og Kirkeministeriet. Her kan du læse om Saras tilgang til planlægning og arbejdet i bestyrelsen.

Underdirektør SARA PAARUP Plan- og Land- distriktsstyrelsen

- Forskellige lederposter på planområdet
- Tidligere byudviklingschef på Frederiksberg
- Chef for landsplanafdelingen og underdirektør i Plan- og Landdistriktsstyrelsen siden 2023
- Uddannet arkitekt, Arkitektskolen Aarhus, 2002

Fokus

”Planloven skal sikre, at den fysiske planlægning forener de samfundsmæssige interesser i arealanvendelsen, og planlægningen har stor betydning for, at vi kan løfte de store samfundsdagsordner. Planlægning handler om afvejning af forskellige samfundsmæssige hensyn, og det er vigtigt, at vi løbende får debatteret, om der er behov for at ændre balancerne i afvejningen af de forskellige hensyn, justere arbejdsdelingen eller udvide redskabskassen.

Det er kommunerne, der har ansvaret for den fysiske planlægning i Danmark, og for mig at se er det afgørende, at vi i Plan- og Landdistriktsstyrelsen har indsigt i hverdagen og virkeligheden i kommunerne og i de lokale udfordringer, som den fysiske planlægning skal bidrage til at løse. Det er en væsentlig forudsætning for at sikre gode og tidsvarende rammer for den fysiske planlægning – lokalt såvel som nationalt.”

Byplanlaboratoriets rolle

- Vigtigt, at Dansk Byplanlaboratorium fortsat fokuserer på den fysiske planlægning for at bevare sin relevans. Det er DNA'et i en tid, hvor mange dagsordner krydser klinger. Vigtigt fortsat at række ud og indgå samarbejder med nogle af de mange aktører, der er på området.
- Den grønne omstilling er helt central. Med etableringen af Plan22+ og forankringen af projektsekretariatet i Byplanlaboratoriet kan vi styrke den bæredygtige planlægning og udvikle ny viden og redskaber til at indfri klimamålsætninger gennem den fysiske planlægning. Jeg ser frem til, at synergien mellem Plan 22+ og Byplanlaboratoriet udfolder sit fulde potentiale.
- Der skal være fokus på den frie rolle som laboratorium og den kvalitet, som det giver til samfundsdebatten om planlægning og vidensdeling på tværs af landet. Vigtigt, at det fortsat afspejles i de kurser, konferencer, kompetenceudvikling, debatarrangementer med mere, Byplanlaboratoriet tilbyder.
- Jeg har et hjerte, der banker for huset, og Byplanmødet er et fantastisk eksempel på, hvad organisationen kan: Bringe politikere, embedsfolk og private aktører sammen med fokus på debat, inspiration og vidensdeling. Det er helt unikt, at vi med Byplanmødet kommer rundt i hele landet. Jeg kommer altid klogere tilbage og har set og hørt noget, der inspirerer mig. Hele Danmark har noget, vi kan lære af.

dansk byplan
laboratorium

Kurser og konferencer – ses vi?

Forstå kommunen når du byudvikler

Kurset giver et dybdegående indblik i kommunale processer, forvaltning, økonomi og politiske logikker.

Det får du på kurset: Du bliver som udvikler/rådgiver klædt på til bedst muligt at (sam)arbejde med kommunen. Få indblik i lokalplanlægning, forvaltningens praksis og den politiske logik bag udviklingsprocesser, og bliv klogere på, hvilke forventninger og krav man som byudvikler kan have til kommunernes planer og myndighedssagsbehandling.

Tid og sted: 24. maj 2024 i København

Maj 2024

Udbygningsaftaler fra A til Z

Kursus for dig, der arbejder med planlægning og etablering af infrastruktur

Det får du på kurset: Mange kommuner har i årene arbejdet med udbygningsaftaler, men særligt den meget omtalte sag om brugen af udbygningsaftaler i Aalborg Kommune har understreget, at der er behov for at præcisere reglerne og administrationspraksis. På kurset lærer du om de forskellige medfinansieringsmuligheder, bl.a. udbygningsaftaler, vejbidrag og fordele og ulemper ved de disse.

Tid og sted: 6. juni på Fyn

Juni 2024

Lokalplanlægning i praksis

Kursus for planlæggere, der udarbejder lokalplaner i det offentlige såvel som i det private.

**FÅ
PLADSER!**

Det får du på kurset: Et intensivt 2-dages kursus, der opbygger dine kompetencer som lokalplanlægger. Fokus på lokalplanens formelle og juridiske indhold, koblingen til stedet og lokalplanens formål. Fokus på, hvordan vi sikrer, at der er overensstemmelse mellem visionen og lokalplanens redegørelse, formål, bestemmelser og sammenhæng mellem lokalplanlægningen og administration af lokalplanerne.

Tid og sted: 22.-23. maj 2024 i Odense

Bæredygtig Planlægger

Kursussamarbejde mellem Dansk Byplanlaboratorium og Rådet for Bæredygtigt Byggeri

Det får du på kurset: Formålet med kurset er at give dig kompetencer og konkret viden, så du aktivt kan implementere og sikre bæredygtige tiltag i den fysiske planlægning. Behovet for viden og ønsket om at kunne stille flere krav til bæredygtighed i den kommunale planlægning bliver større og større. På kurset får du derfor viden og metoder til at arbejde med bæredygtighedsinitiativer med mere.

Tid og sted: 7. juni i København og 19.-20. juni i Kolding

LABORATORIE-EVENTS

Hold også øje med de andre typer af events, vi tilbyder i Laboratoriet. De er gratis, formaterne kan være alt fra gå-hjem-møder, workshops og webinarer til seminarer. Har du idéer til temaer, som vi bør tage under lup i Laboratoriet, er du meget velkommen til at kontakte os. Se altid aktuelle udbud af kurser, konferencer og laboratorieevents på www.byplanlab.dk

